

Vrije Universiteit Brussel

Kwantitatief onderzoek naar gebruik van internet door tieners om een antwoord te vinden op relationele en seksuele vragen.

Eindverhandeling tot master in de
Agogische Wetenschappen
Student: Sara Telen
Promotor: Prof. Dr. T. Klai
Organisatie: Sensoa Vzw
Academiejaar 2007-2008

WETENSCHAPSwinkel
Brussel

Samenvatting

Op verzoek van Sensoa – het Vlaamse service- en expertisecentrum, en in samenwerking met de Wetenschapswinkel van de VUB voerden we een behoefteonderzoek uit bij 10-14 jarigen naar de leemte die internet met zich meebrengt omtrent betrouwbare bronnen rond relationele en seksuele vorming (RSV).

Voor dit behoefteonderzoek werd er een zelfgestructureerde vragenlijst opgesteld waarop we uiteindelijke respons hebben gekregen van 629 tieners.

Gedeeltelijk door de wegebbende permissiviteit en doordat er minder restricties gebonden zijn aan seksualiteit is ' tiener zijn' in deze samenleving geen gemakkelijke opgave. RSV reikt ondersteuning en kennis aan bij de seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren. Voor tieners zijn vrienden de informanten bij uitstek als het over ervaringsgerichte, relationele en/of seksuele informatie gaat. Maar ook onpersoonlijke informatiebronnen zoals internet scoren hoog bij jongeren. Bovendien rapporteren jongeren dat er te weinig aandacht gaat naar het belevingsaspect. Vanuit de schoolcontext wordt er immers de nadruk gelegd op de kennisoverdracht.

In dit onderzoek geeft haast elke tiener aan, toegang te hebben tot het World Wide Web, zowel thuis als op school. Internet is een veelzijdige bron van communicatie, daarenboven kan men via dit kanaal heel wat informatie bekomen. Tieners zijn zeer bedreven in de omgang met dit medium, vaak in tegenstelling tot hun ouders en andere omringende volwassenen. We moeten tieners er attent op maken dat dit multimedialkanaal zijn voordelen maar zeker ook zijn nadelen heeft. Het is de taak van de verschillende actoren (leerkrachten, ouders, andere opvoeders,...) om tieners op een correcte manier met internet te leren omgaan. Daarenboven moeten tieners leren hun eigen grenzen te stellen op relationeel en seksueel vlak.

Uit onderstaande resultaten kunnen we concluderen dat RSV via het internet een complementaire meerwaarde kan vormen voor de tieners in onze samenleving.

Inhoudstafel

SAMENVATTING	1
INHOUDSTAFEL	2
VOORWOORD	5
HOOFDSTUK 1: INLEIDING	7
HOOFDSTUK 2: LITERATUURSTUDIE	9
1. TIENERS EN SEKSUALITEIT	9
2. SEKSUELE ONTWIKKELING	9
2.1. DE PUBERTEIT: GROEISPURT EN GESLACHTSRIJPHEID	10
2.2. RELATIES	11
2.3. DE PSYCHOSEKSUELE ONTWIKKELING	11
2.4. SEKSUEEL RISICOGEDRAG	13
2.4.1. Soa/hiv	13
2.4.2. Ongeplande zwangerschap	13
3. RELATIONELE EN SEKSUELE VORMING (RSV)	14
3.1. DEFINITIE	14
3.2. WAT ZIJN DE DOELSTELLINGEN VAN RSV	14
3.3. HUIDIGE INFORMATIEBRONNEN	15
3.3.1. Een aanloop tot communicatie	15
3.3.2. Het World Wide Web...	17
4. TIENERS EN INTERNET	17
4.1. OUDERS EN INTERNET	17
4.2. DE SCHOOL EN INTERNET	19
4.3. JONGEREN EN HUN 'NIEUWE' LEEFWERELD	19
5. SEKS EN RELATIE IN DE VIRTUELE WERELD: DE MISCONCEPTIES	21
6. CONCLUSIE	22

HOOFDSTUK 3: ONDERZOEKSMETHODOLOGIE	23
1. PROBLEEMSTELLING	23
2. ONDERZOEKSMETHODOLOGIE	23
2.1. DOELSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN	23
2.2. ONDERZOEKSTYPE	23
2.3. ONDERZOEKSINSTRUMENT	24
2.4. ONDERZOEKSPROCEDURE	25
3. DATA-ANALYSE	26
4. ONDERZOEKSPOPULATIE	26
HOOFDSTUK 4: BEKOMEN ONDERZOEKSRISULTATEN	28
1. INTERNET	28
1.1. TOEGANKELIJKHEID VAN HET INTERNET	28
1.2. GEBRUIK VAN HET WORLD WIDE WEB	28
2. RELATIES, SEKSUALITEIT EN INTERNET	30
2.1. GEBRUIK VAN HET INTERNET.	30
2.2. BEHOEFTE VAN DE TIENERS.	30
3. RELATIONELE EN SEKSUELE VORMING (RSV)	32
3.1. HUIDIGE RSV	32
3.2. GEWENSTE RSV	32
4. RELATIES & SEKS	33
4.1. VERLIEFDHEID EN RELATIES	33
4.2. SEKSUALITEIT	34
HOOFDSTUK 5: BESPREKING VAN DE RESULTATEN	36
1. RSV BINNEN DE NIEUWE LEEFWERELD VAN TIENERS	36
1.1. INTERNET: DE 'NIEUWE' LEEFWERELD VAN TIENERS	36
1.1.1. Internet voor relationele en seksuele doeleinden	36
1.1.2. Nood aan RSV op internet	36
2. VERLIEFDHEID EN COMMUNICATIE	37
3. RELATIES, SEKS EN HET INTERNET	38
4. TOT SLOT: DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN	38

HOOFDSTUK 6: CONCLUSIE EN SLOTBESCHOUWING	40
HOOFDSTUK 7: BIBLIOGRAFIE	43
HOOFDSTUK 8: BIJLAGEN	47
1. VRAGENLIJST	47
2. MAIL AAN DE DIRECTIE VAN DE SCHOLEN	52
3. LIJST VAN FIGUREN	53
4. LIJST VAN TABELLEN	53

Voorwoord

Deze masterproef is de kers op de taart van 4 jaar studeren als toekomstig sociaal agoog aan de Vrije Universiteit te Brussel. De masterproef is dé gevreesde opdracht voor zowat elke student. Ook mij heeft het bloed, zweet en tranen gekost. Al was het niet altijd gemakkelijk om mij doorheen de massa literatuur en keuzes een weg te banen, toch moet ik toegeven dat het een zeer verrijkende ervaring was en meer dan de moeite waard. Doorheen deze masteropdracht heb ik mezelf zien evolueren. Steeds heb ik geprobeerd om er de nodige energie en enthousiasme in te pompen. Je kan perfectie nastreven, maar toch blijven er altijd mogelijke punten voor kritiek. Het eindresultaat van deze masterproef is mede mogelijk gemaakt dankzij de hulp, steun, kennis, advies en inbreng van bepaalde personen doorheen dit proces.

Allereerst wil ik vzw Sensoa danken, die mij de kans gaf om een onderzoek uit te schrijven over een bepaald domein dat mij al enkele jaren wezenlijk boeide. Dankzij deze masterproef heb ik mezelf een stukje meer ontdekt en weet ik wat ik eerstkomende jaren wil gaan doen. Bovendien heeft deze opdracht mijn interesse in jongeren nog sterker aangewakkerd.

Vervolgens gaat mijn dank uit naar toch wel één van de voornaamste personen binnen dit proces prof. Dr. Telidja Klai. Vol begrip en vol zorgzaamheid heeft ze mij, als promotor, doorheen dit proces begeleid. De toewijding voor haar studenten bij de begeleiding van masterproeven mag door iedereen geweten zijn. Steeds stond ze paraat om te helpen, ondanks haar druk bezette agenda. Haar gedrevenheid, haar enthousiasme, haar liefde voor het vak, haar interesse, haar aanmoedigingen en haar persoonlijke omgang met mij als student heeft een grote indruk op me gemaakt. Samen met Katrien Vermeire van Sensoa, baanden ze een weg doorheen hindernissen en gaven ze antwoorden op al mijn vragen.

Een woord van dank ook aan Ils de Bal van de Wetenschapswinkel Brussel die 'weliswaar op afstand' een serieus oogje in het zeil hield. Zij coördineerde de samenwerking tussen mijn promotor, Sensoa, de Wetenschapswinkel en mijzelf. Bedankt voor jouw logistieke en morele ondersteuning.

Verder wil ik Frederik Van Acker, de ontwerper van het programma Osucre bedanken voor zijn begeleiding bij het betreffende programma.

Mede dankzij Dirk Peeters, technicus bij Atom, kwam mijn enquête op een ordentelijke manier 'online' te staan. Zonder zijn behulpzaamheid en bezorgdheid was de enquête niet geweest wat ze nu is. Ik geef mijn dank aan Liesbeth de Donder, onderzoeksassistente bij de vakgroep Agogiek, die mij te woord stond bij vragen omtrent de onderzoeksmethodologie.

Ook een dankwoord aan de scholen, directies en leerkrachten voor hun bereidwilligheid tot samenwerking.

En uiteraard aan de jongeren zelf die bereid waren om hun kostbare tijd te besteden aan het invullen van deze enquête. Zonder hun medewerking zou deze masterproef er niet geweest zijn.

Graag wil ik via deze weg ook Nele – mijn nicht – en tante Hilde bedanken voor hun kritisch nalezen en het bestuderen van mijn masterproef.

Als voorlaatste wil ik al mijn vrienden en vriendinnen, mijn jeugdbeweging en mijn studentenkring bedanken. Zij bezorgden mij de nodige afwisseling. Bovendien moesten ze het wel vaker zonder mijn aanwezigheid stellen. Bedankt voor de steun, het begrip en de vriendschap.

Uiteraard mag ik mijn familie niet vergeten die me met raad en daad bij stonden de afgelopen jaren. Mijn ouders voor hun morele steun en hun toeverlaat. De nodige stress zorgde voor de nodige spanningen. Ik ben mij ten volle bewust van het feit dat dit masterjaar op bepaalde momenten een slechte invloed had op mijn humeur. Ik was tijdens conversaties dan ook niet altijd de meest aangename gesprekspartner. Toch heeft net hun hoge interessegehalte in mijn onderzoek me aangemoedigd om mijn vooropgestelde doelen te bereiken. Jullie zijn mijn rots in de branding! Ook mijn zus, die bezig is met haar eigen masterproef en weliswaar 3 maanden op afstand van me heeft geleefd, heeft afgelopen jaar zonder meer de spanningen gevoeld. Ook al schoot haar goede raad me soms in het verkeerde keelgat, ik besef dat deze blijken van steun en aanmoediging van onschatbare waarde zijn geweest. Bedankt omdat jullie er altijd voor me zijn!

Last but not least wil ik mijn vriend, Philip, bedanken. Het is een ontzettend druk jaar geweest samen, maar ook individueel. Tot vervelens toe heeft hij mijn gezeur en geklaag moeten aanhoren. Maar gelukkig slaagde hij er als geen ander in om me telkens weer tot rust te brengen. Hij heeft me dit afgelopen jaar gesteund door dik en dun en is steeds in me blijven geloven, zelfs wanneer ik het zelf niet meer zag zitten. Bedankt!

Sara

Mei 2008

Hoofdstuk 1: Inleiding

Internet, als vrijetijdsbesteding voor tieners, wordt tot op vandaag ernstig onderschat. Deze virtuele wereld is als het ware hun 'nieuwe' speelplaats geworden, waar de ouderlijke macht weinig in de pap te brokken heeft doordat zijzelf niet zo behendig met dit medium overweg kan (Bauwens, 2007; Vlaamse Overheid, 2007).

Toch mogen we de invloed van internet niet onderschatten. Met betrekking tot relationele en seksuele vorming (RSV) kan dit een heel krachtig medium zijn, mits het op een consequente manier gebruikt wordt. En hier wringt nu net het schoentje. Jongeren gaan met hun vragen rond RSV niet doelgericht op zoek naar een antwoord. Het meest voor de hand liggende is het gebruik van een zoekmachine (vb. google). Hierdoor worden ze wel vaker blootgesteld aan ongewenste en soms heel expliciete beelden. Om dit te voorkomen moet men de kinderen leren zwemmen, voordat ze verdrinken in de overvloed van ongewenste en incorrecte informatie. De kinderen dit medium ontzeggen zou pedagogisch gezien weinig zin hebben. We weten allemaal dat een verboden vrucht des te aantrekkelijker wordt (Klaï, 2007). Daarom moet men de tieners op de hoogte brengen van de mogelijke gevaren die dit medium met zich mee kan brengen (De Graaf & Vanwesenbeeck, 2006 & Vlaamse Overheid, 2007).

Hier wreekt zich het gebrek aan communicatieve vaardigheden tussen volwassenen en kinderen (Vermeire & van Lee, 2006) omtrent internet en internet in combinatie met RSV, mede door de onwetendheid van de volwassenen aangaande de mogelijkheden van deze virtuele wereld (Vlaamse Overheid, 2007).

Tiener zijn in onze samenleving is niet evident. Bovendien is seksualiteit tegenwoordig met minder restricties omschreven waardoor de jongeren sterker afhankelijk zijn geworden van hun eigen individuele keuzes (De Wit, Slot, & Van Aken, 2004). Zij zitten boordevol vragen en weten hier geen blijf mee, op dat moment biedt internet hen een uitweg. De vorming die ze op school krijgen is volgens de jongeren te technisch en speelt onvoldoende in op de werkelijke behoeften en vragen van de tieners. Noch ouders, noch leerkrachten zijn deskundigen op relationeel en seksueel gebied (De Smet, 2007). Bovendien worden ze door de tieners niet aanschouwd als eerstelijns vertrouwenspersonen (De Wit, Slot, & Van Aken, 2004). Een website met alle gewenste informatie en eventueel verdere begeleiding omtrent RSV zou een mogelijke oplossing kunnen bieden aan onze tieners. Tenminste, indien ze op de hoogte worden gebracht van het bestaan van deze site. De opdrachtgever van dit onderzoek zijnde, Sensoa – het Vlaams service en expertisecentrum, wil met dit onderzoek dan ook een beter beeld krijgen op de verspreiding van RSV via het World Wide Web. Het onderzoek spitst zich toe op de 10- tot 14-jarigen. We gaan na welke hun behoeften zijn met betrekking tot RSV en hoe dit zich uit op het internet.

In het volgende hoofdstuk geven we een uiteenzetting van de relationele en seksuele ontwikkeling en de kennis omtrent seksualiteit bij tieners. Vervolgens gaan we op zoek naar de meest gegeerde communicatie- en informatiebronnen van deze doelgroep. Daarna leggen we de nadruk op het internet als communicatiebron en de onderlinge verhoudingen tussen internet en de verschillende instanties. In hoofdstuk 3 behandelen we de gehanteerde onderzoeksmethodologie, gevolgd door een uiteenzetting van de kwantitatieve onderzoeksresultaten in hoofdstuk 4. Verder worden deze resultaten uitgebreid besproken, teruggekoppeld aan de literatuurstudie en onderworpen aan

enkele kritische bemerkingen in hoofdstuk 5. Tenslotte ronden we deze uiteenzetting af met een conclusie en een slotbespreking in hoofdstuk 6.

Hoofdstuk 2: Literatuurstudie

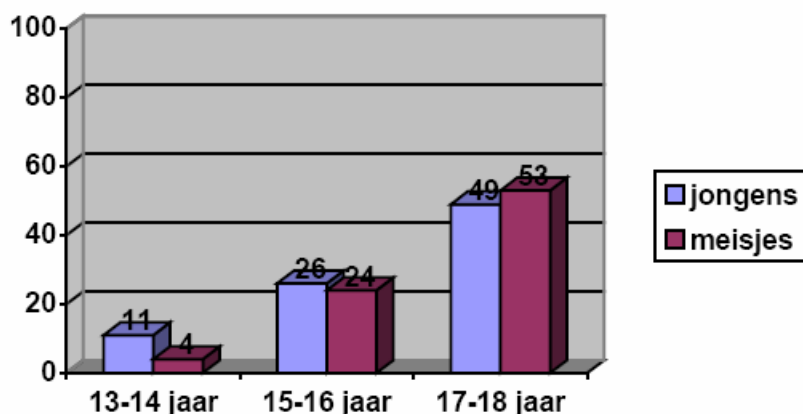
1. Tieners en seksualiteit

Sinds de twintigste eeuw begint de seksuele ontwikkeling en het experimenteren van jongeren op seksueel gebied alsmear vroeger (Dumez, Kesters, & Van Ham, 1998). Zolang jongeren voldoende ingelicht zijn over de mogelijke nadelen, blijven de voordelen dolle pret.

Kinderen zijn al op jonge leeftijd vertrouwd met seks en weten welke seksuele handelingen er zoal bestaan. Ook door televisie en internet worden tieners geconfronteerd met genitale, anale en orale seks. Tegelijkertijd wordt er met deze tieners door volwassenen slechts weinig of haast niet gecommuniceerd over seksualiteit en de daarmee gepaard gaande gevoelens (J. Korczak Stichting, 2003).

Jongeren doorlopen hun seksuele carrière sneller dan vroeger. De seksuele carrière bestaande uit zoenen, strelen,... tot coïtus verloopt stapsgewijs en is leeftijdsgebonden. Jongens beginnen over het algemeen vroeger aan dit traject, maar meisjes doorlopen het traject sneller. Van de 13-14 jarigen zeggen de jongens dat ze reeds intiem zijn geweest met een meisje (60%) ten op zichte van 16 % van de meisjes. Al starten de meisjes hun seksuele carrière later, ze halen de jongens in. Dit verschil kan ook te wijten zijn aan het feit dat jongens overraporteren om hun reputatie in ere te houden (Sensoa, 2005).

Naarmate jongeren ouder worden, neemt de ervaring met geslachtsgemeenschap toe. Van alle jongeren die al ervaring hebben met geslachtsgemeenschap was hun eerste keer gemiddeld op 15,5 jaar. Uit onderzoek van Maes en Vereecken (2002) zien we dat het aantal jongeren die al coïtus hebben gehad logischerwijze toeneemt met de leeftijd. Op 17-18 jarige leeftijd heeft ongeveer de helft ervaring met geslachtsgemeenschap. De helft van de 18-jarigen heeft op deze leeftijd nog geen ervaring met coïtus (Maes & Vereecken, 2002 in Sensoa, 2005).

Figuur 1: percentage jongeren met ervaring geslachtsgemeenschap. Bron: Maes & Vereecken (2002) in Sensoa (2005).

2. Seksuele ontwikkeling

Seksuele ontwikkeling begint al vanaf de geboorte en is een onderdeel van de ontwikkeling van het individu. Dit maakt dat relationele en seksuele vorming deel uitmaken van het opvoedingsproces. Kinderen en jongeren moeten aldus een relationele moraal aangeleerd krijgen, ze moeten in

dialogo durven treden aangaande seksualiteit, ze moeten hun verantwoordelijkheid kunnen opnemen en ze moeten in staat zijn om hun eigen seksuele en relationele geluk na te streven (Picavet & Klai, 2006).

De seksuele ontwikkeling van kinderen volgt over het algemeen een vast patroon, volgens de biologisch-hormonale ontwikkeling. Hierbij kunnen we verschillende fasen onderscheiden. Van 10 tot 14 jaar bevinden jongeren zich in de 'vroege adolescentie' oftewel puberteit, vanaf 14 tot 18 jaar bevinden ze zich in de 'middenadolescentie', en de 'late adolescentie' bevindt zich tussen 19 en 22 jaar (De Wit, Slot, & Van Aken, 2004). De verschillende periodes gaan gepaard met verschillend gedrag, interesses, gevoelens,...

We lichten de vroege adolescentie verder toe.

2.1. De puberteit: groeispuurt en geslachtsrijpheid

In deze vroege adolescentie doen de eerste lichamelijke veranderingen hun intrede. Vaak worden de menarche en de spermarche als ijkpunten voor het begin van de puberteit beschouwd (De Wit, Slot, & Van Aken, 2004). In de groeiversnelling zien we duidelijk onderscheid tussen jongens en meisjes. Hierbij zien we onder andere een groeispuurt in lichaamslengte. Specifiek uit de groeispuurt bij meisjes zich in de aanmaak van vetweefsel. Bij jongens komt deze groeispuurt tot uiting in de ontwikkeling van spieren (De Wit et al., 2004; Klai & Vermeire, 2006). In deze levensfase ontwikkelen de secundaire geslachtskenmerken zich. Het begin van de puberteit vangt aan bij het activeren van de 'puberteitsmotor' in de hypothalamus. Twee jaar voor het begin van de puberteit worden al geslachtshormonen aangemaakt. Deze geslachtshormonen zorgen voor de ontwikkeling van de secundaire geslachtskenmerken. Bij meisjes gaat het over de ontwikkeling van: borsten, oksel- en schaamhaar, menstruatie,... (Christelijke Mutualiteit, 2007; Gijs, Gianotten, Vanwesenbeeck, & Weijenborg, 2004). De eerste menstruatie komt na de groeispuurt wanneer de groeisnelheid aan het afnemen is. Bij de jongens vangt de ontwikkeling aan bij het groter worden van de testes, het groter en dikker worden van de penis en het ontstaan van pubishaar,... Een later puberteitsverschijnsel is het optreden van ejaculaties (spermarche). Deze ontwikkeling van de secundaire geslachtskenmerken eindigt vervolgens in geslachtsrijpheid (Gijs et al., 2004).

De aspecten van de groeispuurt en geslachtsrijpheid vinden in verschillende fasen plaats. Meisjes lopen met hun biologische ontwikkeling voor op jongens (De Wit et al., 2004). De gemiddelde leeftijd waarop bij meisjes de puberteit begint is tien jaar en acht maanden. Voor jongens ligt het gemiddelde op elf jaar en zes maanden (Gijs et al., 2004). Deze voorsprong, die meisjes op jongens hebben, start al bij de groeispuurt. Hierdoor zijn meisjes op 11- tot 14-jarige leeftijd over het algemeen groter dan jongens. Hoewel de groeispuurt bij jongens later optreedt, is deze wel hoger, waardoor ze langer worden. Ook met betrekking tot geslachtsrijpheid zijn meisjes een jaar eerder (De Wit et al., 2004). Door deze biologische ontwikkelingen komen er weer hernieuwde interesses in het eigen en in het andere lichaam. Daarnaast ontwikkelen ze een hoge interesse in alles wat met seks te maken heeft (J. Korczak Stichting, 2003). Tegelijk zorgen deze veranderingen voor onwennigheid, onzekerheden en angsten. Onder andere het omgaan met bepaalde reacties die vanuit de omgeving op hun veranderde lichamen afkomen (J. Korczak Stichting, 2003). Jongeren zijn erg in de weer met de evaluatie van hun eigen lichaam. Pubers gaan na in welk opzicht hun eigen lichaam voldoet aan het schoonheidsideaal (Klai & Vermeire, 2006). Veel jongeren maken zich dan ook zorgen over hun veranderd lichaam, door hun onzekerheid vragen ze zich dan af of ze wel 'normaal' zijn (Gijs et al., 2004).

2.2. Relaties

Om een eigen identiteit te ontwikkelen moeten tieners zich losmaken van hun ouderlijke banden. Dit om autonomie en zelfstandigheid te bereiken. Het proces van onthechting kan voor conflicten zorgen tussen adolescenten en ouders (De Wit et al., 2004). Door de toenemende zelfstandigheid gaan ze een andere positie aannemen ten opzichte van hun ouders. De rol van kind wordt ingeruild voor die van een autonoom beslissende jongere. Concreet betekent dit dat jongeren hun eigen opvattingen vormen en beslissingen nemen. Zo hebben tieners een heel uitgesproken mening over hun klederdracht, hun uitgaansuur, hun schoonheidsproducten,... (Klaï & Vermeire, 2006).

De band tussen broers en zussen in deze periode van ontwikkeling wordt als gelijkwaardig toch ook als onvrijwillig beschouwd. De relatie tussen siblings is veelal emotioneel geladen. Zowel conflicten als ondersteuning zijn kenmerkend voor siblingrelaties tijdens de puberteit. Door de toenemende zelfstandigheid van de adolescenten krijgen de verhoudingen binnen het gezin een ander karakter. Het gezin blijft belangrijk in de overgangsfase, maar in tegenstelling tot de kinderjaren, komt er meer plaats vrij voor sociale netwerken (De Wit et al., 2004).

De invloed van ouders neemt af en de invloed van leeftijdsgenoten neemt toe. Jongeren scheuren zich stilaan af van hun ouders en gaan op verkenning bij leeftijdsgenoten (Klaï & Vermeire, 2006). De vriendschapsband met leeftijdsgenoten wordt des te sterker. Jongeren gaan meer tijd besteden aan leeftijdsgenoten zonder supervisie van de ouders. Een vriendschap ontstaat tussen twee mensen die elkaar graag mogen en die zichzelf als gelijken beschouwen wat betreft gevoelens en oriëntatie. Tussen de verschillende seksen bestaat er wel een verschil qua intimiteit binnen vriendschappen. Deze intieme vriendschappen komen vaker voor bij meisjes. Het zijn deze peers die uiteindelijk de belangrijkste referentiegroep vormen. Men treedt als vriendengroep naar buiten en het is ook op deze manier dat men het andere geslacht stilaan gaat benaderen (De Wit et al., 2004).

2.3. De psychoseksuele ontwikkeling

Bij aanvang van de adolescentie komt er een proces tot stand waarbij zich verschillende ontwikkelingslijnen onderscheiden, namelijk: seksuele differentiatie en de ontwikkeling van genderidentiteit, de seksuele responsiviteit en gedrag en tot slot het vermogen om intieme relaties aan te gaan (De Wit et al., 2004). Met intrede van de puberteit gaan jongens en meisjes elkaar meer benaderen, terwijl de kindertijd gekenmerkt wordt door twee aparte genderculturen (Klaï & Vermeire, 2006). Voor beide seksen geldt dat tieners in deze leeftijd meer en meer bewust worden van hun seksuele driften en verlangens. Door hun cognitieve mogelijkheden neemt ook hun kennis met betrekking tot seksualiteit toe (J. Korczak Stichting, 2003). De seksuele ontwikkeling van tieners is een gevolg van lichamelijke rijping en dit in interactie met leeftijdsgenoten (De Wit, Slot, & Van Aken, 2004). Tijdens de adolescentie wordt de andere sekse uitermate interessant. Men begint met fantaseren over het andere geslacht en actief handelingen te ondernemen (J. Korczak Stichting, 2003). Op de leeftijd van 11 – 13 jaar hebben de meeste jongens en meisjes wel seksuele fantasieën (Gijs et al., 2004). De seksuele carrière verloopt trapsgewijs, men begint met fantasieën, verliefdheid,... en eindigt bij geslachtsgemeenschap. De seksuele carrière is verspreid over drie tot vier jaar. De gemiddelde leeftijd waarop men aan deze seksuele carrière begint is 12 jaar (Klaï, 2004). Wanneer tieners een relatie aangaan hanteren ze verschillende strategieën om

contact te leggen met het andere geslacht. Ze gaan eerst informatie verzamelen om zo de ander beter te leren kennen, of ze zoeken toenadering met behulp van vrienden. Vervolgens gaan ze de andere op een impliciete manier benaderen door de aandacht op zichzelf te vestigen met het voorbedacht idee dat het moet lijken dat de ontmoeting op toeval berust. Aan het begin van de tienerjaren is het gevoel hoe het is om een lief te hebben het belangrijkste criterium om een relatie aan te gaan (De Wit et al., 2004). In dit stadium van de adolescentie trekken beiden nog vaak op met seksegenoten. Stilaan worden de contacten met het ander geslacht persoonlijker (Gijs et al., 2004). Maar het is pas in de late adolescentie dat de relatie zeer persoonlijk en sterk relationeel wordt, waardoor er meer emotionele betrokkenheid ontstaat. De peergroep wordt meer losgelaten en men maakt plaats voor intiemer en romantischer contact (J. Korczak Stichting, 2003). Seriële monogamie is het relatiepatroon van jongeren. Dit patroon wordt gekenmerkt door een aantal opeenvolgende exclusieve relaties. De heteroseksuele meisjes vertalen hun droom van de prins op het witte paard veelal in een voorkeur in jongens die ouder zijn dan zichzelf, terwijl jongens zich eerder aangetrokken voelen tot meisjes van dezelfde leeftijd (Van Gorp, 2005 in Klai & Vermeire 2007a).

Van alle jongeren die reeds ervaring met geslachtsgemeenschap (coïtus) hadden, is de gemiddelde leeftijd 15,5 jaar (Maes & Vereecken, 2000 in Sensoa 2005).

Uit onderzoek blijkt dat sinds 1975 de puberteit en de seksuele ontwikkeling, in Europa, iedere tien jaar met twee tot drie maanden is vervroegd. De eerste coïtus vindt steeds op vroegere leeftijd plaats. Men verklaart dit aan de hand van de biologische factoren (snellere fysieke en seksuele rijping) en de groter wordende permissiviteit op seksueel gebied (Van Hove, Carpentier, & Knops, 1995). Toch blijkt de leeftijd waarop jongeren de eerste keer geslachtsgemeenschap beleven de laatste 10 jaar stop gezet. Het gemiddelde van 15,5 jaar blijft redelijk stabiel (Maes & Vereecken, 2000 in Sensoa 2005).

Met de kennis van seksualiteit bij jongeren is het redelijk gesteld. Zij zijn echter vooral op de hoogte van de technische aspecten zoals voortplanting en geslachtsgemeenschap, maar de kennis van anticonceptie daarentegen is nog oppervlakkig. Ze weten, voortgaand op de voortplanting, dat een condoom en de pil dienen om zwangerschappen tegen te gaan, maar de kennis over het juiste gebruik van de pil is vaak onvoldoende of onjuist. Uit onderzoek bij 15-20 jarigen blijkt dat ze een gebrekkige kennis hebben over vruchtbaarheid en over de werking en het gebruik van de anticonceptiepil (vb. pil vergeten, buikloop kan de werking van de pil verhinderen,...)(Medistrat, 2002 in Sensoa 2005).

Hetzelfde geldt voor het condoom. Tieners weten waar ze het kunnen kopen, hoe het gebruikt wordt, waarom het gebruikt wordt en ze beschikken over de middelen om het aan te schaffen maar deze kennis wordt niet altijd omgezet in gedrag. Daar situeert zich een probleem (Peersman, De Riek, Swinnen, & De Maeseneer, 1997; Maertens, 2007).

Hoewel tieners bijna allemaal de pil en het condoom kennen, zijn andere middelen zoals de pleister, de ring,... onvoldoende gekend (Sensoa, 2005).

De kennis van jongeren over hiv is eveneens oppervlakkig. Jongeren weten over het algemeen wel dat ze besmet kunnen geraken door onveilig seksgedrag. Maar over de concrete overdrachtswijze heersen er nog moeilijk uit te roeien mythes (Van Hove et al., 1995). Bovendien geloven 1 op 10 Vlaamse tieners (onder 15 jaar) dat de pil bescherming biedt tegen hiv (de Voorzorg, 2004 in Sensoa, 2005). Uit internationaal onderzoek bleek dit zelfs 1 op 6 te zijn (Burack, 1999). De

algemene basiskennis wordt nog altijd, ondanks de vele inspanningen om ze te verbannen, overschaduwd door hardnekkige mythes en leemtes (Klaï & Vermeire, 2007a).

2.4. Seksueel risicogedrag

Jongeren nemen op vlak van seksualiteit risico's. Veilig vrijen is voor tieners niet altijd een evidentie. In één op vier situaties nemen jongeren een risico (Buysse et al., 1994 in Klaï & Vermeire, 2007a). Uit Brits onderzoek blijkt dat 75 percent van de jongeren seksueel actief is. Naarmate de leeftijd toeneemt, stijgt hun seksuele activiteit. Een kwart van de tieners vindt dat ze onder druk worden gezet door vrienden, want seks is volgens hen het belangrijkste in een relatie (Burack, 1999).

2.4.1. Soa/hiv

De bescherming tegen hiv en soa is nog steeds onvoldoende. Uit onderzoek van het WIV blijkt dat 11% van de jongeren tussen de 15 en 19 jaar, die seksuele relaties hebben gehad, geen methoden hebben gebruikt tegen soa (Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid {WIV}, 2002). De meest voorkomende soa bij jongeren is chlamydia, deze soa treft meer meisjes dan jongens (Klaï & Vermeire, 2006). Hiv is wellicht de meest gekende soa bij jongeren.

De kennis van tieners over seksueel overdraagbare aandoeningen (soa) is goed. Toch bestaan er nog een aantal misverstanden over de concrete overdrachtswijze. Zo denken één op tien jongeren bijvoorbeeld dat ze via een wc-bril besmet kunnen geraken. Al zijn tieners bezorgd over het risico van hiv/aids (Burack, 1999) en weten ze dat een condoom voldoende bescherming biedt (Van Hove et al., 1995), toch bestaat er de schaamte om condooms te kopen en maken ze zich zorgen over het klunzig overkomen tijdens het gebruik ervan. Door de seksuele opvoeding op de scholen is het besef van het belang van een condoom toegenomen maar het taboe om ze ook effectief te gebruiken blijft intact. Hierboven haalden we reeds de misconceptie aan omtrent de bescherming die de pil zou bieden tegen hiv/aids. Dit alles bewijst de nood aan effectieve en efficiënte seksuele vorming (Burack, 1999).

2.4.2. Ongeplande zwangerschap

In 2005 werden in Vlaanderen 5200 tienermeisjes tussen de 10 en 19 jaar zwanger. Dit betekent dat één op 60 Vlaamse tienermeisjes ongepland zwanger is geworden. Concreet zijn dat 100 tienermeisjes onder de 15 jaar. Ieder jaar stijgen de abortussen bij tieners. Van alle zwangere tienermeisjes laat iets minder dan de helft een abortus uitvoeren. 4% van alle vrouwen die zwanger worden, zijn tieners (Centrum voor relatievorming en zwangerschapsproblemen {CRZ}, 2005).

Toch maken de meeste Vlaamse jongeren gebruik van anticonceptie wanneer ze seksueel actief zijn. Op 13-14 jarige leeftijd gebruiken ze hoofdzakelijk het condoom. Vanaf 15-16 jarige leeftijd gebruiken ze de anticonceptiepillen en het condoom in gelijke mate. Uit onderzoek van Maes en Vereecken (2002) rapporteren één vierde van de 15-16 jarigen 'terugtrekken' als vorm van anticonceptie (Maes & Vereecken, 2002 in Sensoa, 2005). Algemeen gezien is de anticonceptiepillen het meest gebruikte voorbehoedsmiddel in België. Daarna komt het condoom (WIV, 2002).

Uit internationaal onderzoek is gebleken dat er een leemte is tussen het programma om risicogedrag tegen te gaan en het onderzoek daaromtrent. Beiden werken te onafhankelijk van

elkaar. Een betere samenwerking en communicatie zouden het probleem misschien gedeeltelijk kunnen oplossen. Uit onderzoek blijken ook verdere aanbevelingen, het seksueel voorlichtingsprogramma zou vroeger moeten starten bij jonge adolescenten (Durex, 2005; Kalmuss, Davidson, Cohall, Laraque, & Cassell, 2003) en daarbij moeten deze programma's ook rekening houden met het feit dat jongeren niet bezig zijn met 'veilig' vrijen (Kalmuss et al., 2003).

3. Relationale en seksuele vorming (RSV)

Seksuele vorming dient niet alleen om kennis rond seksualiteit over te dragen, het geeft ook een ondersteuning bij de seksuele ontwikkeling van tieners. Niet alleen is de ontwikkeling van geslachtelijkheid en eigen lichamelijkeheid belangrijk maar ook het ontwikkelen van seksuele interactie met anderen. De intimiteit en de relatievaardigheid zijn belangrijke aspecten die bij seksuele voorlichting dienen opgenomen te worden (Maertens, 2007). Communicatie is bijgevolg een belangrijk aspect bij de seksuele opvoeding van jongeren.

3.1. Definitie

Relationele en seksuele vorming (RSV) willen bijdragen tot een positieve seksualiteitsbeleving en relatievorming voor jong en oud. Door middel van voorlichting kan men hieraan werken. Niet alleen de kennisoverdracht staat centraal in een RSV programma maar ook de beïnvloeding van denkbeelden, emoties, en sociale en communicatieve vaardigheden.

Bij RSV ligt de prioriteit bij de doelgroep jongeren. Deze groep wordt gezien als een groep die openstaat voor nieuwe informatie en waar bovendien nog geen sprake is van moeilijk te doorbreken gedragspatronen. Jongeren vormen een kwetsbare groep die extra risico's loopt op problemen in relatievorming en seksualiteit (Rutgers Nisso Groep, 2008).

3.2. Wat zijn de doelstellingen van RSV

RSV is begeleiding op maat van jongeren. Binnen deze vorming staan drie voornaamste doelstellingen centraal (Sensoa, 2008).

- Men wil ervoor zorgen dat jongeren zich ontwikkelen tot volwassenen die seksualiteit en relaties binnen hun leven zinvol kunnen integreren. Hierbij moet men vooral aandacht besteden aan de ontwikkeling en de steun bij het maken van keuzes.
- Door RSV verwerven jongeren een seksueel en relationeel moraal. Daarbij is het van belang om bepaalde vaardigheden aandacht te geven zoals het maken van eigen keuzes, het aanvaarden en opnemen van verantwoordelijkheid, het ontwikkelen van tolerantie, dialoog aangaan met anderen en zorg besteden aan intieme relaties.
- Met RSV hoopt men dat de jongeren risico's zoals ongewenste zwangerschap, aids en soa, ongewenste seks en seksueel misbruik kunnen voorkomen.

RSV is een gedeelde verantwoordelijkheid wanneer we deze doelstellingen willen nastreven. De school, de ouders, de leeftijdsgenoten, de media, de jeugdbeweging,... zijn belangrijke actoren die betrokken zijn bij de begeleiding van tieners (Frans, 2000 in Klai & Vermeire, 2006).

3.3. Huidige informatiebronnen

Een intergenerationeel communicatieonderzoek toont aan dat vrienden (95,6%) de belangrijkste informatiebron van jongeren zijn. Daaropvolgend zijn klasgenoten (91,7%) hun tweede belangrijkste informatiekanaal. Al mag het belang van de media niet onderschat worden (89,6%), volgens de antwoorden van de jongeren komt deze informant op immers op de derde plaats. Het gedeelte (enkel) internet scoorde daarbij ook nog eens 22,9%. Moeder en vader staan weliswaar in de top 10 maar eerder achteraan (Klaï, 2005). Leeftijdsgenoten blijken dus hun belangrijkste informanten. Wanneer jongeren opzoek gaan naar informatie rond voorbehoedsmiddelen blijken school, leeftijdsgenoten (Klaï, 2005) en websites een grote bron aan informatie te bieden (Joepie, 2007).

Voor tieners van 12 tot 14 jaar blijkt het niet evident om met ouders en vrienden over seks te praten in tegenstelling tot de wat oudere jongeren (De Graaf & Rademakers, 2006). Jonge tieners vinden het wel boeiend om met een volwassene over seksualiteit te praten, toch geven ze niet aan waarover ze het precies willen hebben of welke informatie ze wensen te bekomen (Maertens, 2007).

3.3.1. Een aanloop tot communicatie

Seksualiteit is de laatste jaren steeds meer bespreekbaar geworden. De mens heeft het onderwerp uit de privésfeer gekegeld en onderworpen aan het publiek debat. Volgens Foucault (1984) is vanaf de zeventiende eeuw een ware explosie losgebarsten wat betreft vertogen over seksualiteit. Er werd alsmear meer aandacht besteed door allerlei instanties aan alle denkbare aspecten van het seksuele domein. Hoe meer er over seks gepraat werd, hoe beter. Sindsdien is de westerse mens volgens Foucault gebonden aan de opgave om alles over seks te vertellen. Naar aanleiding van deze openbaarheid zou er duidelijkheid kunnen ontstaan over de stand van zaken met betrekking tot seks. Er is volgens hem een enorme 'wil tot weten' over seksualiteit. Maar wanneer mensen over seks praten wordt hun alledaags taalgebruik omgetoverd tot wat hij noemt 'plechtige ernst' (Foucault, 1984). Volgens De Bruin (1999) gebeurt dit ook in jongerenbladen waar met plechtige ernst over seksualiteit wordt gesproken. Seksualiteit is maatschappelijk gemaakt door de media. Inmiddels neemt het ook een belangrijke plaats in binnen de moderne jeugdcultuur (J. Korczak Stichting, 2003). Bovendien is er een verschil tussen jongens en meisjes wat betreft het raadplegen van een informatiebron. Meisjes consulteren sneller persoonlijke bronnen (moeder, siblings, arts) terwijl jongens eerder op internet, tijdschriften en andere media op zoek gaan naar een antwoord (Klaï, 2004). Volgens een Nederlands onderzoek blijken er drie onderwerpen uit te springen waarover jongeren voornamelijk meer informatie willen. Bij jongens is dit : hoe vrijen leuker maken, versieren en relaties. Voor de meisjes zijn de belangrijkste onderwerpen: hoe vrijen leuker maken, zwangerschap en kinderen, en relaties (Rutgers Nisso Groep, 2005). Het is belangrijk dat we niet op een krampachtige maar op een positieve manier met kinderen over seksualiteit en relaties kunnen praten (J. Korczak Stichting, 2003).

Peers

Jongeren beschouwen hun peers als belangrijkste informatiekanaal aangaande seksuele informatie (Klaï, 2004; Klaï & Vermeire, 2006; Klaï, 2007). Vrienden zijn een belangrijke bron aan informatie en steun, omdat dezen het dichtstbij de jongeren staan in hun alledaagse omgeving (Klaï & Vermeire, 2007b). Ze achten hun vrienden van het grootste belang om informatie te krijgen

over seksuele en relationele vragen, maar ook wat betreft ervaringsgerichte informatie. Daarop volgend klasseren ze hun klasgenoten als meeste belangrijke informant (Klaï, 2004; Rutger Nisso groep, 2005). Uit voorafgaande literatuur over de psychosociale ontwikkeling van tieners, kunnen we concluderen dat het logisch is dat tieners hun leeftijdsgenoten als belangrijkste informatiebron aanschouwen.

Ouders

In de eerste plaats zijn de ouders de seksuele opvoeders. Jongeren met een sterke familieband vertonen ook in mindere mate risicogedrag. Voor het grootste gedeelte zijn ouders belangrijk in de relaties tot adolescenten wat betreft hun seksueel gedrag door de communicatie, de waarden, de connectie met hun tiener en het overzien van het gedrag (Meschke, Bartholomae, & Zentall, 2000). De moeder staat op de 6de plaats, maar vormt wel de eerste volwassen gesprekspartner (Klaï, 2004). Uit onderzoek blijkt dat de moeder binnen het gezin de taak op zich neemt om relationele en seksuele opvoeding te geven aan tieners. Toch zijn niet alle onderwerpen even bespreekbaar. En ook al worden ouders gezien als verantwoordelijken voor de seksuele opvoeding van hun kinderen, niet alle ouders nemen die verantwoordelijkheid daadwerkelijk op. Beide partijen – volwassenen en jongeren – geven aan dat ze globaal gezien tevreden zijn over de gesprekken. Toch wensen beiden dat ze meer met elkaar zouden praten over seks en relaties (Picavet & Klaï, 2006).

De school

De school wordt gezien als belangrijkste kanaal inzake de technische informatieoverdracht omtrent traditionele voorlichting (De Graaf & Rademakers, 2006). Binnen dit kanaal is er wel té weinig aandacht voor bijhorende sociale en communicatieve vaardigheden. De kennisoverdracht staat dus centraal met als gevolg dat er te weinig aandacht gaat naar de belevingsaspecten van seksualiteit (Maertens, 2007). In Vlaanderen zijn de scholen medeverantwoordelijk voor de relationele en seksuele vorming van onze jongeren. Er is echter geen specifiek doel vooropgesteld van hoe deze vorming gegeven moet worden, de scholen zijn hier vrij in (Picavet & Klaï, 2006).

Tijdschriften

Uit onderzoek blijkt dat jongeren eveneens een voorkeur hebben voor anonieme informatiebronnen zoals tijdschriften of het internet (Picavet & Klaï, 2006).

Jongerenbladen kunnen helpen bij de seksuele voorlichting van jongeren. Jongerenbladen leggen de nadruk op het risico van aids en ongewenste zwangerschap bij seksuele activiteit. Mede door de aidsproblematiek is de inhoud van de jongerenbladen wel wat veranderd (McRobbie, 1997). Door deze problematiek is men genoodzaakt om op een opener manier om te gaan met seksualiteit. Volgens McRobbie zijn tijdschriften een effectief middel om de seksuele voorlichtingsboodschap over te brengen. De jongerenbladen Fancy en Joepie zijn hier een voorbeeld van. Zij raken ongegeneerd alle aspecten van seksualiteit aan (McRobbie, 1997).

Deze jongerentijdschriften hanteren een aparte rubriek die gewijd is aan seksualiteit, respectievelijk: 'Liefde & seks' in Fancy en 'Seks en Body' in Joepie. Op deze manier wordt de permissiviteit om over seks en relaties te praten gedeeltelijk opgeheven. Volgens hen blijft het belangrijkste thema de noodzaak tot veilig vrijen (McRobbie, 1997). In welke mate de inhoud iets

bij brengt aan de jongeren en in welke mate de verhalen realistisch zijn en de antwoorden wetenschappelijk onderbouwd, vormen andere discussiepunten.

3.3.2. Het World Wide Web...

Internet is de laatste tien jaren in volle expansie. Meer en meer jongeren en kinderen gebruiken het net. Een leven zonder internet lijkt niet meer denkbaar (Van de Steene, 2007).

Urenlang surfen ze op het internet. Fascinerende blikken achter het computerscherm, maar wat doen jongeren eigenlijk: flirten in de chatroom, ouder voordoen dan je bent, elkaar uitdagen, verliefd worden,... (Benschop, 2001).

... en heel de wereld surft.

Uit een enquêtestudie van Onderzoeks- en informatiecentrum van de Verbruikersorganisatie (OIVO) blijkt dat 93% van de Belgische kinderen (9-12 jaar) en 95% van de Belgische tieners (13-18 jaar) dagelijks op het World Wide Web surft (Aupaix & Vandercammen, 2007). Deze studie wordt aan een kritische blik onderworpen door een doctoraatsonderzoek van Broos (2006). Haar onderzoek wees uit dat 27% van de Vlaamse tieners (jongeren van 12-13 jaar uit het secundair onderwijs) als zeer lichte internetgebruikers kunnen worden beschouwd. 34% maakt beperkt gebruik van het Web, 29% behoren tot de regelmatige/stereotiepe gebruikers en een kleine groep van 10% surft dagelijks (Broos, 2006). Volgens De Rycke - onderzoeker van het kinderrechtencommissariaat - besteed 94,4% van de 10- tot 18-jarigen gemiddeld haast 2u per dag aan het internet (De Rycke, 2007).

... als opkomende communicatie en informatiebron.

De toepassingen die jongeren in staat stellen om met elkaar te communiceren blijken het populairst. Waar MSN vooral door de oudere tieners wordt geprefereerd, voelen de jongere tieners en kinderen zich meer aangesproken tot chatrooms, verklaart mediasociologe Bauwens (2007). Op deze manier komen tieners gemakkelijk in de verleiding om met vreemden te chatten, ook al zijn ze zich bewust van de risico's. Gedeeltelijk valt dit verklaren door de levensfase waarin jonge tieners zich bevinden, namelijk hun nood om te experimenteren met identiteiten, om hun sociaal netwerk uit te bouwen en om persoonlijke autonomie te creëren. Naast vermaak, ontspanning en plezier is het opzoeken van informatie voor persoonlijke interesses en schoolwerk een belangrijke toepassing van het internet (Bauwens, 2007). Kinderen en jongeren zonder computer (of gsm) dreigen sociaal geïsoleerd te geraken (De Rycke, 2007). Bovendien zeggen jongeren dat ze zich minder verlegen voelen om via MSN of een chatroom met elkaar te praten (De Graaf & Vanwesenbeek, 2006). Uit het safe-onderzoek blijkt dat heel wat jongeren via het internet op zoek gaan naar een antwoord op een RSV vraag (Klaï & Vermeire, 2007b). 22,9% gebruikt internet om informatie te zoeken als antwoord op seksuele vragen (De Graaf & Vanwesenbeek, 2006).

4. Tieners en internet

4.1. Ouders en internet

De meeste jongeren surfen in de private thuis- en vrijetijdssfeer. Aangezien de jongeren beter overweg kunnen met internet dan hun ouders, beschouwen ze internet als 'hun zone'. Op deze manier betekent het een autoriteitsloze en machtsvrije ruimte waar men straffeloos zichzelf kan

zijn. Experimenteren, ongestoord gesprekken voeren over persoonlijke ervaringen en perikelen in hun private zone, zonder toezicht, noch commentaar van hun ouders. Intrusie of inmenging van een ouder wordt gezien als een inbreuk op het recht op privacy, op vrije meningsuiting en op jong zijn. Als ouders toezicht houden op het internetgebruik van hun kinderen heeft dat veelal betrekking op de tijdsbesteding (wanneer en voor hoe lang). Jongeren ervaren echter elke vorm van restrictieve regulering als indringend. Ouders geven dan ook te kennen té weinig weet te hebben van het internet om hun kroost hierin bij te staan (Bauwens, 2007). Toch zijn jongeren zich niet altijd bewust van de mogelijke gevaren. Als ouder is het belangrijk jongeren op te volgen en te wijzen op mogelijke problemen gaande van cyberpesten, seksueel misbruik tot internetverslaving (Vanlanduyt & De Cleyn, 2007). Jongeren weten dat er aan hun internetgedrag risico's verbonden zijn. De waarschuwingen die ze krijgen zoals 'doe niets voor de webcam waar je later spijt van krijgt', 'pas op voor pedofielen',... komen hoofdzakelijk van hun ouders. Monitoring door ouders is duidelijk een beschermende factor. Hoe meer afspraken de ouders met hun kinderen maken hoe minder snel ze zullen antwoorden op seksueel getinte vragen of blijven kijken naar seksueel getinte beelden. Monitoring gaat echter verder dan enkel 'in de gaten houden'. De verhouding tussen ouder en kind moet zodanig opgebouwd zijn dat het kind zelf bereid is om aan de ouder te vertellen wat er gebeurd is. Dit is geen evidentie. Het is de taak van de ouders om en klimaat te scheppen waarin dit mogelijk is. Ouders staan dus voor een immense uitdaging (De Graaf & Vanwesenbeek, 2006).

Ouders zijn vaak angstig of hebben een afkeer van dit medium omdat zoon- of dochterlief geconfronteerd wordt met geweld en seks. Bovendien vinden ouders internet een groot tijdverlies. Deze beschermingsreflex wordt ook gevoeld doordat ouders zelf té weinig vertrouwd zijn met het wereldwijde web. Surfen op het internet is inderdaad een informatiesnelweg die niet zonder gevaren is. De informatie, die via internet wordt verspreid, is niet altijd waarheidsgetrouw, sextalk en racistische uitspraken zijn schering en inslag, malafide volwassenen dringen zich op als leeftijdsgenootjes,... (Vanlanduyt & De Cleyn, 2007). Onderzoek bij basisschoolkinderen uit het vierde, vijfde en zesde leerjaar geeft aan dat 26% van de leerlingen niet iedereen kent met wie ze chatten. De helft van deze kinderen geeft zijn/haar persoonlijke gegevens en foto's door en 7,5% van de kinderen ontmoeten in het echte leven de onbekende personen waarmee ze via internet afspraken. Bovendien geeft ditzelfde onderzoek aan dat 41% van de kinderen zich al ooit gechoqueerd heeft gevoeld door internetinhouden (Valcke, Schellens, Van Keer, & Gerarts, 2007). Kinderen dit wereldwijde medium - wat hun sociale leefwereld is geworden - ontzeggen, is absurd. Ouders zouden netfilters kunnen installeren op voorwaarde dat ze weet hebben van de mogelijkheden en beperkingen hiervan. Of men kan gewoon degelijke afspraken maken met de kinderen wat mag en wat niet mag, een tijdslimiet opleggen ... al zullen deze afspraken maar van tijdelijke aard zijn, want een verboden vrucht wordt des te aantrekkelijker (De Rycke, 2007; Vlaamse Overheid, 2007). De beste oplossing - volgens De Rycke - is in dialoog treden met kinderen. Dit zal volgens het kinderrechtencommissariaat meer resultaat opleveren dan censuur in te stellen. Surfen op het World Wide Web is nu eenmaal niet zonder risico's. Vervelende ervaringen op het internet zijn aldus moeilijk te vermijden. Daarom is het van cruciaal belang dat kinderen weten hoe ze erop moeten reageren. Computergebruik is een gedeelde verantwoordelijkheid (De Rycke, 2007).

4.2. De school en internet

De scholen kunnen een belangrijke hulpfactor zijn binnen het veilig en verantwoord ICT gebruik. Sinds september 2007 is het Informatie- en Communicatietechnologie (ICT) programma dan ook binnen de eindtermen van het basisonderwijs en eerste graad secundair onderwijs opgenomen (Vlaamse Ministerie van Onderwijs en Vorming, z.d. a,b,c). Niet onbelangrijk als we kijken naar het profiel van de huidige generatie waarvan de 12 tot 18-jarigen twee uur per dag spenderen aan het internet (De Rycke, 2007; Vlaamse Overheid, 2007) . Vaak gaan jongeren op een veel te intuïtieve en weinig kritische manier om met de informatie die ze op het World Wide Web vinden. Deze jongeren zijn opgegroeid met deze moderne communicatietechnologieën terwijl leerkrachten en ouders het medium vaak door hun leerlingen of kinderen hebben leren kennen. Er is ook een duidelijk verschil tussen internetgebruik bij jongeren en het gebruik daarvan bij volwassenen. De belangrijkste taak binnen deze leefwereld van onze jongeren is dat de leerkrachten de leerlingen kritisch naar dit medium leren kijken. Er komt massaal informatie op hen af, ze moeten deze informatie leren plaatsen. Bovendien hebben jongeren de steun van ouders en leerkrachten nodig om hen te helpen met het afbakenen van hun grenzen en hen zodoende ook te behoeden voor mogelijke misbruiken. Via internet hebben jongeren een groot netwerk om sociale contacten op te bouwen, te onderhouden en hun eigen persoonlijkheid te ontdekken.

Leerkrachten moeten vooral bij 12- tot 14-jarigen zeer alert zijn. Deze groep jongeren communiceert weinig met zijn ouders over seks. Tegelijkertijd is dit juist de groep die het meest beïnvloedbaar is en het meeste begeleiding nodig heeft. Het zijn dus voornamelijk jonge pubers die het minst goed gewapend zijn tegen seksuele uitnodigingen en die zich het liefst ouder voordoen dan ze in werkelijkheid zijn. Internet is dus de experimenteerplaats bij uitstek. Het is van groot belang dat leerkrachten de leerlingen leren zich te wapenen. Jongeren moeten duidelijk weten waarom ze voorzichtig moeten zijn en ze moeten leren hun eigen grenzen te stellen. Het is mede de taak van de scholen om hun leerlingen te leren hoe ze dit kunnen doen (Vlaamse Overheid, 2007).

4.3. Jongeren en hun 'nieuwe' leefwereld

Wat maakt het World Wide Web nu zo interessant voor jongeren? Het internet biedt een waaier aan informatie en beantwoordt al de vragen die jongeren zichzelf stellen. Want door de overvloed aan keuzes is puber zijn binnen onze samenleving geen gemakkelijke opgave. Bovendien vormt het medium een verlengstuk van de tieners hun alledaags leven (Stevens, 2004 in Steel, 2005). Internet is anoniem, niet lichamelijk en volledig vrij (Benschop, 2001). Door dit anonimiteitsgevoel in cyberspace kan een persoon heel open en eerlijk over een onderwerp praten (Bauwens, 2007; De Greve, 2007). Door dit verhoogd gevoel van vrijheid en openheid gaan mensen via de virtuele wereld vlotter experimenteren. Communicatie via internet is gemakkelijker, toegankelijker, vrij en goedkoop en soms ook spannend. Daardoor voldoet deze virtuele wereld goed aan de behoeften van jongeren. Hierbinnen hebben ze immers de ruimte om te experimenteren en hun identiteit te exploreren. Het internet biedt de mogelijkheid om zichzelf te zoeken binnen relaties (Bauwens, 2007; De Greve, 2007). Daarnaast biedt internet voor sommigen een gelegenheid om op zoek te gaan naar seks, internetdaten, cyberseks (Klaï, 2007). Maar ook puur informatief kunnen jongeren op zoek gaan naar seksualiteit en hun sociale vaardigheden binnen de 'chatrooms' naar hartelust

oefenen. Deze virtuele wereld speelt een belangrijke rol in de leefwereld van jongeren zowel op educatief als op vrijetijdsvlak (Bauwens, 2007).

De meerderheid van de jongeren is via voorlichtingscampagnes in contact geweest met de mogelijke gevaren die er aan het internet verbonden zijn. Blijkbaar hoort men de waarschuwing over webcammen het minst. Het gevaar dat hiermee gepaard gaat is dat de webcam beelden weergeeft die simpel op te slaan zijn op de pc. Om grensoverschrijdend gedrag tegen te gaan is het op de hoogte zijn van de mogelijke gevaren een eerste vereiste maar dit is zeker geen garantie dat de jongeren er zich tegen kunnen beschermen. Seksuele voorlichting met betrekking tot internet en vooral inzake seks op internet, moet veel verder gaan dan enkel het waarschuwen. Uit onderzoek van De Graaf en Vanwesenbeek (2006) blijkt dat niet alle jongeren die op internet 'iets vervelends' meemaakten op seksueel vlak, hun verhaal aan iemand kunnen doen. De meesten gaven aan dat het niet nodig was om dit voorval met iemand te bespreken. Toch wordt er vaak ook niet over gepraat uit schaamte. Het zou goed zijn voor deze jongeren dat er online een plek komt waar ze anoniem met hun verhaal terecht kunnen en vragen kunnen stellen en waar ze verdere ondersteuning kunnen krijgen indien wenselijk (De Graaf & Vanwesenbeek, 2006).

Internet geeft de mogelijkheid om onze seksualiteitsbeleving aanzienlijk te veranderen. Zodoende zal ook de definitie van seksualiteit in de toekomst een andere omschrijving moeten krijgen. Het internet biedt de mogelijkheid seksuele praktijken uit te voeren. Zo ontstaat een nieuwe werkelijkheid van fantasieseks. Andere feiten die het World Wide Web zo aantrekkelijk maken is dat de lokale zintuiglijke belemmering volledig in het niets verdwijnt. Of de andere kant je hoort of ziet, maak je zelf uit, maar andere zintuiglijke waarnemingen zoals aanraken en ruiken kan niet. De lichamen blijven thuis! Je zegt en je doet waar je zelf zin in hebt. Je kan jezelf presenteren of een fantasiefiguur van je eigen ik. Een tweede punt wat het zo aantrekkelijk maakt, is selectieve zelfpresentatie. Hierop voortbouwend ontstaat er ook een geïdealiseerde perceptie, men wordt verliefd op het partiële zelfbeeld dat anderen van zichzelf presenteren en binnen deze wereld heeft men alle ruimte om dit verder te romantiseren. Het gevolg hiervan is het doorgedreven rollenspel. Aangezien men zich anders kan voordoen dan men in werkelijkheid is, kunnen we afleiden dat internet een anonieme ontmoetingsplaats is. Verder spelen de inter-persoonlijke contacten, waarbij je zowat de hele wereld kan ontmoeten, en het ontmoeten van nieuwe culturele waarden van virtuele gemeenschappen een grote rol. Met deze laatste wordt de sociale norm omgekeerd: een onbekende aanspreken op straat bevat altijd een zeker risico, terwijl je in de virtuele wereld net wordt aangemoedigd om een wildvreemde aan te spreken omdat het beloond en bekrachtigd wordt. In deze gemeenschap kan men zelfs participeren zonder zichtbaar aanwezig te zijn. Men kan alle berichten meelezen, zonder zelf te moeten deelnemen. Op deze manier kan men zijn oren spitsen en stiekem de ideeën, gevoelens en interacties tussen anderen observeren. Wat voor sommige pubers die naarstig op zoek zijn naar hun identiteit, wel een oplossing kan bieden. Naast het ontremmend effect door het anonieme karakter spelen ook de sociale contacten en menselijke aandacht een belangrijke rol in de aantrekkingskracht van deze virtuele wereld, de belangrijkste puntjes van het menselijk bestaan (Benschop, 2001).

Toch mogen we dit krachtig medium niet té positief afschilderen. Immers, alles wat er wordt gezegd, staat zwart op wit op papier. Mensen zijn zich niet altijd bewust van de mogelijke gevaren, zoals opnames met webcam, gesprekken via MSN die gemakkelijk op te slaan zijn... Als we gebruik maken van het internet moeten we op de hoogte zijn van deze negatieve connotaties die het internet met zich meebrengt.

Uit onderzoek wordt aangegeven dat jongeren zich vooral bezighouden met MSN'n, profielsites bezoeken en informatie zoeken op het internet (De Graaf & Vanwesenbeek, 2006). Vooral dat laatste aspect zal in dit onderzoek cruciaal zijn.

5. Seks en relatie in de virtuele wereld: de misconcepties

De resultaten van een Vlaams Onderzoek tonen aan dat één op vier jongeren afgelopen jaar een seksueel getinte vraag via het internet kreeg. Van dit aantal jongeren reageert maar 23% op zulke vragen. En als ze antwoorden is het omdat ze de persoon vertrouwen of omdat ze verliefd zijn, slechts 4 op 10 jongeren reageren omdat ze het spannend vinden. 8% kreeg ook de vraag om iets seksueels te doen voor de webcam (Vlaamse Overheid, 2007).

Vaak groeien uit de intieme relaties ook wel liefdesrelaties (al dan niet virtueel) en zelfs seksrelaties. De kloof die ontstaat tussen lichaam en geest, is niet altijd als negatief te beschouwen. Met de lichamelijke afstandelijkheid ontstaat er namelijk de mogelijkheid om iedereen te omhelzen en te zoenen. Dit ontbreken van enige zintuiglijke stimulans is tegelijkertijd ook de grote kracht van het 'systeem'. Bovendien is het bijzonder aantrekkelijk om zich uit te leven in hun seksuele fantasieën en experimenten. Cyberseks is zonder kosten en zonder gezondheidsrisico's, het voltrekt zich immers tussen twee gewillige partners die niet betaald worden voor hun wederzijdse diensten (Benschop, 2001). Toch mogen we niet uit het oog verliezen dat er ook veel seksuele handelingen onder dwang worden gedaan. Jongeren vormen een zeer kwetsbare groep met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag. Zo maakt één op 10 jongeren een ernstige vorm van seksueel misbruik mee (Bruynooghe, Noelanders, & Opdebeeck, 1998). Jongeren zijn zich niet altijd ten volle bewust in hoeverre bepaalde mensen te vertrouwen zijn en ze zijn niet altijd even goed op de hoogte van de ICT. Strippen voor de webcam onder dwang, het gebeurt wel vaker dat jongeren in deze penibele situatie terecht komen (Pardoen & Pijpers, 2006). Webcam lijkt vaak zo onschuldig, er wordt vaak niet aan gedacht dat de beelden op webcam kunnen vastgelegd worden en verder verspreid. Vaak worden zulke beelden na een breuk, een ruzie of voor de 'fun' misbruikt voor haatmail of cyberpesten. Of het kan nog erger wanneer de tegenpartij deze beelden als dreigementen gaat gebruiken (Vlaamse Overheid, 2007). Toch hoeft internet met betrekking tot seksuele en relationele doeleinden niet negatief te zijn. Jongeren schuimen ook het internet af op zoek naar informatie over seks. Uit het onderzoek van De Graaf en Vanwesenbeek (2006) blijkt dat 22% van de ondervraagde meisjes en maar liefst 47% van de ondervraagde jongens regelmatig of vaak informatie over seks afhaalt van het internet. Uit ditzelfde onderzoek blijkt ook dat het bezoeken van informatieve sites zeer sterk samenhangt met een bezoek aan erotisch getinte sites (De Graaf & Vanwesenbeek, 2006). Het gevaar schuilt hierin dat jongeren deze gepornificeerde beelden als norm gaan bezien. Onzekere jongeren, die naarstig op zoek zijn naar hun identiteit, gaan deze onrealistische beelden als hét referentiekader beschouwen (De Lampe, 2008). Er wordt aangegeven dat jonge meisjes (tussen de 12-14 jaar) vaker iets vervelends meemaken op internet. Op een seksueel getinte vraag of verzoek gaan ze relatief vaak in, meestal vanuit verwarring, schaamte, omdat ze niet als preuts aanzien willen worden of onder druk (De Graaf & Vanwesenbeek, 2006).

6. Conclusie

Het praten over seksualiteit is de laatste jaren toegenomen daar de permissiviteit over het onderwerp seks gedeeltelijk is weggeëbd. Toch bevindt dit onderwerp zich nog steeds in een taboesfeer. Tussen volwassenen en kinderen wordt er weinig over gesproken. Indien ze er wel over praten gaat het vooral over de technische en biologische kant van de zaken en niet zozeer of helemaal niet over de intimiteit, de gevoelens en de relaties van hun tieners, terwijl deze groep hier vooral zijn hoofd over breekt. Het is dus van belang dat men moet werken aan een open communicatie die belangrijk is bij het ontwikkelen van communicatieve vaardigheden op het gebied van seksualiteit. Uit bovenstaande literatuurstudie blijkt het internet een medium te zijn waar de tieners zeer goed mee overweg kunnen, vaak of zelfs meestal beter dan de ouders. Het World Wide Web vormt de communicatiebron bij uitstek dus waarom er niet meer gebruik van maken om tieners in te lichten over seksuele en relationele problemen of om via deze weg een antwoord te bieden op hun vragen. Internet kan een belangrijke rol spelen in het overbrengen van de gevraagde kennis. Maar tieners moeten de mogelijkheid krijgen om deze informatie op te zoeken, bovendien moeten ze op een consequente manier met dit verleidelijk medium weten om te gaan.

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie

1. Probleemstelling

De leeftijd van 10 tot 14 jaar is een zeer heterogene leeftijdsgroep. Het blijkt een moeilijke leeftijd om relationele en seksuele vorming (RSV) aan te geven daar zij qua psychologische en fysieke ontwikkeling en qua interesses ver uit elkaar liggen. Wat deze jongeren wel gemeenschappelijk hebben is het internet. Jongeren zijn hier veel behendiger mee. Het lijkt wel de omgekeerde theorie, namelijk hoe jonger, hoe beter ze met dit medium overweg kunnen (Bauwens, 2007). Het kan een goede informatiebron zijn mits zij behendig en doordacht met dit medium weten om te gaan. Internet is een vrij recent medium, er is dan ook weinig informatie over te vinden. In onderzoek naar de relatie van tieners en het internet bevindt zich nog een grote leemte. Alvorens er een aanbod rond RSV op het internet kan komen, moet er eerst onderzoek verricht worden naar het internetgebruik bij tieners omtrent de thema's relaties en seksualiteit.

2. Onderzoeksmethodologie

De onderzoeksvragen zijn van kwantitatieve aard. Het inventariseren van het internetgebruik en de hiermee gepaard gaande RSV gebeurde aan de hand van een kwantitatieve bevraging via een zelf gestructureerde online vragenlijst.

2.1. Doelstelling en onderzoeksvragen

Dit onderzoek heeft als doel om meer inzicht te krijgen in de behoeften met betrekking tot RSV van tieners (10-14 jaar) en het hiermee gepaard gaand internetgebruik.

Respectievelijke onderzoeksvragen:

- Gebruiken tieners het internet om antwoorden te vinden op hun relationele en seksuele vragen?
- Vinden ze de verkregen informatie nuttig?
- Welke informatie wensen tieners te vinden op een internetsite omtrent relaties en seksualiteit, en in welke vorm?

Om deze onderzoeksvragen gefundeerd aan te pakken, is het zinvol om allereerst zicht te krijgen op de algemene omgang van tieners met het internet. Vervolgens dienen we ons ook een beeld te vormen van hun relationele en seksuele ervaring, van de RSV vragen waar deze tieners mogelijk mee kampen en hoe ze daar in het algemeen een antwoord op trachten te vinden.

2.2. Onderzoekstype

Beschrijvend onderzoek wordt gebruikt om houdingen te leren kennen en om de variabiliteit van verschillende verschijnselen te ontdekken (Saunders, Lewis, & Thornhill, 2004).

Het inventariseren van intiem gedrag bij jongeren tussen de tien en veertien jaar verplichtte ons er toe om alles op een zo anoniem mogelijke manier te laten verlopen. Bovendien hangt 'het praten over seksualiteit' nog steeds in de taboesfeer (Baarda & de Goede, 2001). Het World Wide Web geeft een mogelijkheid om online-enquêtes te publiceren waardoor de leerlingen individueel de vragen kunnen beantwoorden. Door de scholen mee op te nemen in het onderzoek, creëerden we een minimale sociale uitsluiting en maximale veiligheid. Aangezien slechts enkele scholen niet over

een e-mailadres beschikten, werden de e-mails (bijlage 2) rechtstreeks naar de directie gezonden van alle Nederlandstalige lagere scholen 3e graad en naar alle Nederlandstalige secundaire scholen 1e graad in Vlaanderen en het Brussels-Hoofdstedelijk-Gewest. Bovendien konden we op deze manier de enquêtes geografisch en kosteloos over een groot onderzoeksgebied verspreiden.

2.3. Onderzoeksinstrument

Voor dit kwantitatief onderzoek werd gebruik gemaakt van een zelf geconstrueerde gestructureerde vragenlijst (zie bijlage 1). De vragenlijst bestaat uit vijf topics. Eerst en vooral hebben we een aantal demografische gegevens bevestigd om een idee te hebben van de populatie voor onze steekproef. Vanuit de literatuurstudie weten we dat de virtuele wereld, de nieuwe leefwereld is van jongeren. Internet is bovendien een deeltje van RSV. Uit de literatuurstudie blijkt dat deze onpersoonlijke informatiebron hoog scoort bij jongeren wanneer zij met relationele of seksuele vragen kampen. Verder wilden we met de topics RSV en relaties en seksualiteit nagaan in welke mate de heterogeniteit van de doelgroep zich doortrekt tot de betreffende topics. Tot slot konden de jongeren, indien ze wensten, nog een laatste reactie geven op de enquête.

In totaal waren het 32 vragen. De items bevatten voornamelijk gesloten antwoordcategorieën. Bij de 'radio-button' kunnen tieners slechts één antwoord aanvinken. We maken ook gebruik van 'checkboxen' waarbij de jongeren meerdere antwoorden kunnen aanvinken, indien meerdere antwoorden van toepassing zijn. Slechts bij een beperkt aantal vragen wanneer het gewenste antwoord niet in de categorie te vinden was konden ze 'andere' aanvinken en zelf een antwoord naar keuze opgeven.

Wanneer een bepaalde 'intieme' vraag niet van toepassing is, slaan ze automatisch de volgende of zelfs de daarop volgende vraag over. In het programma Osucure wordt dit 'branching' genoemd. Dit omdat de jongeren op de volgende vragen die niet van toepassing zouden zijn ook niet hoeven te antwoorden. En om het welbevinden van onze tieners niet al te zeer op de proef te stellen.

Tabel 1: Schematische weergave kwantitatief onderzoeksinstrument

Topic	Uitbreiding	Vraag	Antwoordschaal
Persoonlijke gegevens	Geslacht	1	Meerkeuze
	Leeftijd	2	Open vraag
Internet	Toegang en plaats van internet	3, 4, 5	Meerkeuze
	Uren op internet	6	5 punt likertschaal
	Bezigheid op internet	7	Meerkeuze
	Andere bezigheid	7	Open vraag
	Netfilter	8	Meerkeuze
	RSV op internet	9, 10, 12	Meerkeuze
	Erotiek op internet	11	Meerkeuze
	Tevredenheid	13	4 punt likertschaal
	Behoeft RSV site	14	Meerkeuze
	Andere behoefte	14	Open vraag
	Favoriete site	15	Open vraag
Relationele & seksuele vorming	Huidige en gewenste RSV	16, 17, 18	Meerkeuze
	Andere gewenste RSV	18	Open vraag
	Infobronnen over RSV	19	Meerkeuze
Relaties & seksualiteit	Verliefdheid	20, 21 22	Meerkeuze
	Communicatie ouders	23, 24, 25, 26, 30	Meerkeuze
	Seksuele activiteiten	27	Meerkeuze
	Geslachtsgemeenschap	28	Meerkeuze
	Voorbehoedsmiddel	28, 29	Meerkeuze
Varia	Reactie op enquête	31	Open vraag

2.4. Onderzoeksprocedure

Alle Vlaamse lagere scholen en middelbare scholen eerste graad waarvan het e-mailadres gepubliceerd werd op de website: www.ond.vlaanderen.be/onderwijsaanbod ontvingen een e-mail (bijlage 2) met de vraag om de leerlingen van tien tot en met veertien jaar de kans te geven om de enquête op de computers van de school in te invullen. Via de link: pehelp.vub.ac.be/internet komen de jongeren op de site terecht waar ze de enquête kunnen starten. Op 20 februari 2008 kregen de eerste lagere scholen de enquête toegestuurd.

Via het programma Osucre werd een codeboek aangemaakt en de ingevulde vragenlijsten kwamen automatisch terug in dit programma terecht onder de vorm van een Excel file. Om deze te verwerken creëerden we een codeboek en een databestand in SPSS 14.0. De antwoorden van een Excel file omzetten naar een SPSS bestand gebeurde handmatig met een muisklik.

Zowel in de brief naar de scholen als op de index pagina – de eerste pagina van de enquête – wordt er vermeld dat alle gegevens anoniem zijn en dat de vertrouwelijkheid van de gegevens gegarandeerd zal blijven.

De bevraging duurde gemiddeld tien minuten. De scholen kunnen indien ze dit wensen het resultaat van het onderzoek verkrijgen door een mailtje terug te sturen naar de onderzoeker. Verder hebben we ons zoveel mogelijk aan de 'netiquette' gehouden, zijnde: anonimiteit waarborgen, slechts een aantal vragen per pagina zodat de respondenten maar minimaal moesten scrollen, enzovoort.

Indien we bij een eerste contactname (via e-mail) te weinig respondenten hadden, was een telefonisch contact de volgende stap. Het gewenste aantal respondenten was 500, uiteindelijk na een screening hielden we er nog 629 over.

Uiteindelijk hadden we genoeg respondenten met slechts één enkel contactname. De enquête werd eind maart 2008 afgesloten zodat de verwerking van de gegevens kon beginnen.

3. Data-analyse

Het kwantitatief onderzoek gebeurde via SPSS 14.0. We maakten gebruik van beschrijvende statistiek. In concreto werd voor alle variabelen een frequentie- en percentagetabel berekend. Vervolgens werd overgegaan tot vergelijkende analyses. Op slechts drie uitzonderingen na waren alle variabelen nominaal van aard. In dit document verstrekken we alleen een weergave van de significante data. Naargelang het meetniveau worden de adequate statistische toetsen geselecteerd.

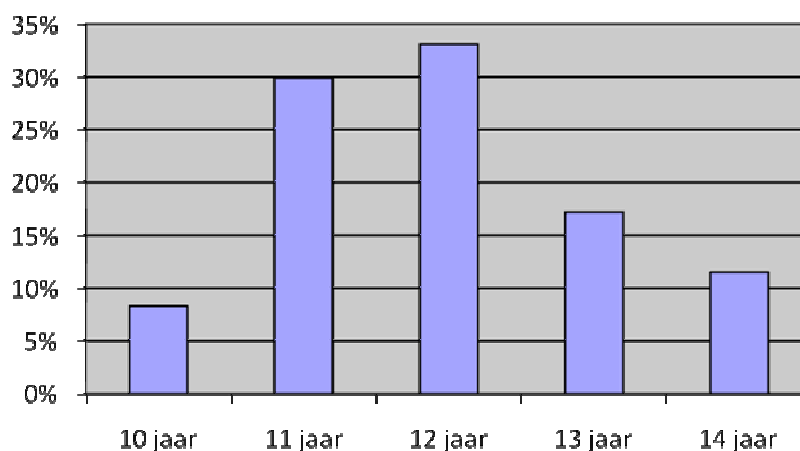
Tabel 2: Gehanteerde statistische toetsen

Niveau van de variabele	Verschillen in gemiddelden: Onafhankelijke steekproeven
Nominaal	Chi ² - toets (χ^2) Mann-whitney Toets (U)
Ordinaal	Kruskal-Wallis Toets (H)
Ratio	/

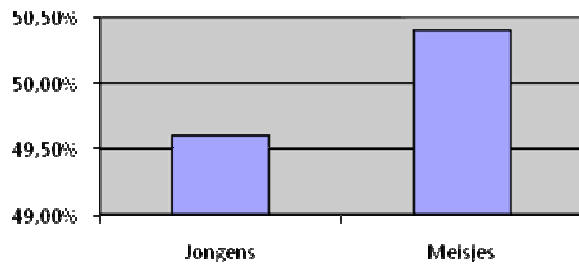
4. Onderzoekspopulatie

We bereikten een totaal van 858 respondenten. In een grondige screening filterden we te oude respondenten, leerkrachten en blanco antwoorden uit. Dit resulteerde in een bruikbare populatie van 629 respondenten, waarvan 317 (50,4%) meisjes en 312 jongens (49,6%) (zie figuur 3). De gemiddelde leeftijd van alle respondenten bedraagt 11,93 jaar ($SD= 1,12$) waarvan 1 respondent zonder leeftijd (zie figuur 1). Bij de tienermeisjes is de gemiddelde leeftijd 12,0 jaar ($SD= 1,09$), bij de jongens 11,86 jaar ($SD=1,14$) (zie figuur 4).

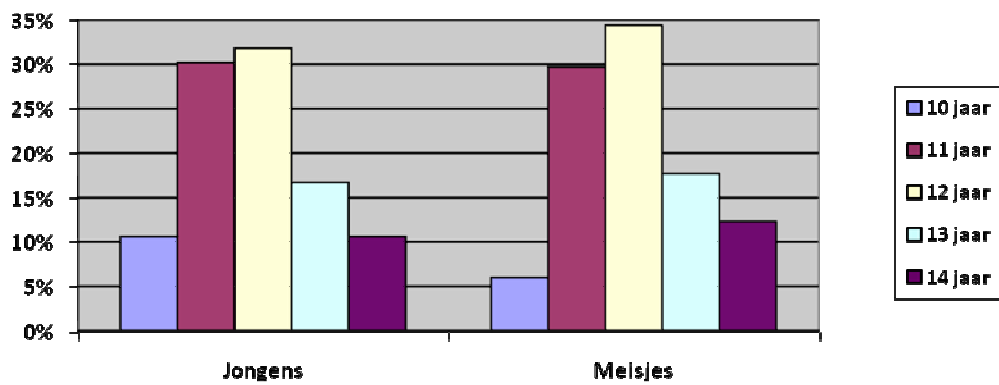
Tenslotte valt het op dat de 11- en 12-jarigen meer vertegenwoordigd zijn (zie figuur 2). In dit onderzoek wordt de onderzoekspopulatie aangeduid met allerhande synoniemen zijnde tieners, jongeren, ...

Figuur 2: Leeftijd deelnemers

Figuur 3: Geslacht

Figuur 4: Geslacht in verhouding tot leeftijd

Hoofdstuk 4: Bekomen onderzoeksresultaten

In dit kwantitatief onderzoek hebben we ons hoofdzakelijk toegespitst op de nieuwe leefwereld van tieners in combinatie met het gebruik van internet als RSV. Toch belichten we ook even de gewenste RSV en de seksuele activiteiten van deze onderzoekspopulatie, omdat het noodzakelijk is om alle delen in een breder perspectief te kunnen interpreteren. Bovendien zijn de vragen op een logische wijze opgebouwd zodat de drie thema's een coherent geheel vormen.

1. Internet

1.1. Toegankelijkheid van het internet

97% van de respondenten geeft aan dat ze thuis toegang hebben tot internet. De populairste plaatsen waar ze internet kunnen gebruiken zijn respectievelijk de living, zithoek,... (46,1%), op een aparte kamer vb. bureau (25,8%) en op hun eigen kamer (22,4%). Daarnaast geeft 94% aan dat ze ook op school toegang hebben tot internet.

Verder valt nog op dat de mannelijke respondenten vaker een netfilter op de computer hebben die door de ouders wordt geplaatst ($X^2(1, N=110) = 12,016; p < .010$). Er mag ook gesteld worden dat er een significantie is met betrekking tot het hebben van een netfilter op de computer en de leeftijd. Vooral de jongste leeftijdsgroepen geven significant aan dat de ouders een netfilter hebben geplaatst ($X^2(4, N=601) = 10,828; p < .05$).

1.2. Gebruik van het World Wide Web

30,9% van de tieners geeft aan dat ze minder dan 4u per week op het internet spenderen. Verder antwoordt 31% tussen de 4u en 8u per week, 17,3% surft 8u tot 12u per week, 7,7% is tussen de 12u en 14u bezig op internet en 13,1% antwoordde dat ze meer dan 14u per week op internet spendeerden. Vanaf 12 jaar zien we al een stijgende tendens in verhouding tot de tien- en elfjarigen. De significantie verschijnt duidelijk vanaf 13 jaar ($H=22,370; p < .001$). Tussen de leeftijd van dertien en veertien jaar is er geen opvallend verschil meer. We kunnen hieruit besluiten dat er een belangrijk verschil vast te stellen is tussen de verschillende leeftijdsgroepen wat betreft het gespendeerd aantal uren op het World Wide Web. Dit betekent dat voor wat tieners betreft 'hoe ouder men is, hoe meer tijd men op het World Wide Web doorbrengt.

Tabel 3: Inventarisaties van de internetactiviteiten

Wat doe je op internet?	N	%
MSN'en	420	66,8
Downloaden van muziek, video's,...	307	48,8
Chatten	286	45,5
Informatie zoeken voor school	285	45,3
E-mailen	263	41,8
Andere dingen	261	41,5
Persoonlijke informatie zoeken	127	20,2
Een eigen profielsite aanmaken en deze regelmatig updaten	108	17,2

MSN'en is de meest geliefde internetactiviteit. Andere activiteiten die iets minder populair zijn maar toch regelmatig gedaan worden, zijn downloaden van muziek, video's,... en chatten. We besluiten dat contact (MSN'en, chatten en e-mailen) via het World Wide Web één van de voornaamste internetactiviteiten zijn.

Met betrekking tot internetactiviteiten kunnen we naargelang het geslacht een significant verschil vaststellen.

Tabel 4: Samenhang tussen het geslacht en de activiteiten op het internet.

Activiteiten op het internet	X²	df
MSN'en	13,460***	1
Informatie opzoeken voor school	9,892**	1
Aanmaken van eigen profielsite en deze regelmatig updaten	10,646**	1
Downloaden van muziek, video's,...	4,489*	1
E-mailen	5,530*	1
Andere	9,923**	1

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Uit de tabel leiden we af dat jongens beduidend vaker bezig zijn met MSN, informatie opzoeken voor school, een eigen profielsite aanmaken en deze regelmatig updaten en met e-mailen. Voor de tienermeisjes zijn het downloaden van muziek, video's,.. en andere zaken nog belangrijke bezigheden op het internet, dit in tegenstelling tot de jongens.

Ook de combinatie van leeftijd met activiteiten op internet geeft enkele grote verschillen.

Tabel 5: Samenhang tussen de leeftijd en de activiteiten op het internet

Activiteiten op het internet	X²	df
MSN'en	28,795***	4
Aanmaken van eigen profielsite en deze regelmatig updaten	51,115***	4
Downloaden van muziek, video's,...	32,288***	4
E-mailen	12,080*	4
Andere	16,720**	4

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

In deze tabel valt op dat de jongsten van de tienergroep opvallend minder MSN'en dan de ouderen. Het hebben van een profielsite hangt duidelijk samen met de leeftijd, namelijk hoe ouder men is hoe vaker men een profielsite aanmaakt en deze regelmatig update. Dezelfde bevindingen gelden ook voor het verzenden van e-mails en het downloaden van muziek, video's,... De elfjarigen geven vooral aan bezig te zijn met 'andere' zaken.

Bij de open vraag naar wat momenteel hun favoriete site is, komen volgende antwoorden het meeste aan bod: zoekmachines, spelensites, pornosites, profielsites, virtuele werelden (dieren opvoeden,...) en You Tube.

2. Relaties, seksualiteit en internet

2.1. Gebruik van het internet.

27,1% van de tieners antwoordt dat ze al eens informatie over liefde, hun eigen lichaam, seks via het internet hebben opgezocht.

Er is een significantie op de leeftijd van 14 jaar waar meer dan de helft aangeeft al ooit informatie rond deze thema's te hebben opgezocht ($X^2(4, N=36) = 31,433; p < .001$).

Deze tieners kregen ook de vraag hoe ze deze informatie opzoeken. Een weergave vinden we in onderstaande tabel.

Tabel 6: Inventarisatie van de zoekbronnen

Hoe zoek je seksuele of relationele informatie op?	N	%
Je zoekt via een zoekmachine (vb.google, yahoo,...)	95	57,9
Je kent verschillende sites	32	19,5
Je zoekt je informatie op een andere manier	31	18,9
Je stelt je vragen via een chatroom op het internet	24	14,7

Er is wel een beduidend verschil tussen jongens en meisjes aangaande een reeds gekende RSV site. Meisjes geven vaker aan dat ze al een RSV site kennen ($X^2(1, N=24) = 4,755; p < .05$).

Als we de antwoorden bekijken blijkt dat er buiten één tiener - www.veiligvrijen.be - niemand anders een betrouwbare site rond RSV aangeeft. De meesten beschouwen zoekmachines als belangrijke informatiesites en voor het overige geven ze relatief vaak een pornosite als zogenaamde RSV site op.

Verdere cijfergegevens wijzen bovendien uit dat meer tienermeisjes met opzet al eens een erotische site hebben bezocht ($X^2(3, N=63) = 53,239; p < .001$), terwijl de jongens significant aangeven het niet te hebben gedaan en ze er ook geen behoefte aan hebben om het eens te doen. Van de tieners die aangeven een erotische site te hebben bezocht wordt er een duidelijke significantie weergegeven bij de 14-jarigen die antwoorden dat ze met opzet zulk een site hebben bezocht ($X^2(4, N=25) = 50,249; p < .001$) terwijl de jongere leeftijdsgroepen eerder aangeven dat dit 'per toeval' was.

2.2. Behoeften van de tieners.

Zowel jongens als meisjes geven aan dat ze het niet zo moeilijk vinden om nuttige informatie te verkrijgen over seksuele en relationele vragen via het internet. Er is wel een opvallend verschil naar geslacht en de mate waarin ze tevreden zijn met de informatie die ze hebben bekomen via het web ($U=37122,5; p < .010$). Hierbij stellen we vast dat jongens over het algemeen meer tevreden zijn dan meisjes.

In de volgende tabel zien we wat tieners graag zouden willen terugvinden op een site rond seks en relaties

Tabel 7: Inventarisatie mogelijke thema's op een RSV site

Wat zou je op een site over seks en relaties willen vinden?	N	%
Informatie over verliefd zijn (liefdesverdriet,...)	312	49,6
Informatie over veilig vrijen (voorbehoedsmiddelen,...)	170	27
Informatie over wat je moet doen in een noodsituatie	164	26,1
Informatie over technieken (hoe zoenen,...)	163	25,9
Informatie over mijn en zijn/haar lichaam	129	20,5
Informatie over ongewenste intimiteiten	112	17,8
Andere informatie	31	9,7

De populairste themata zijn verliefdheid, veilig vrijen, wat te doen in een noodsituatie en technieken.

Verdere analyse wijst uit dat, afhankelijk van het geslacht, betekenisvolle verschillen optreden met betrekking tot de besproken onderwerpen.

Tabel 8: Samenhang tussen het geslacht en mogelijke thema's op een RSV site

Informatie te vinden op een site rond seks en relaties	X²	df
Informatie over verliefd zijn (liefdesverdriet,...)	9,418**	1
Informatie over veilig vrijen	4,135*	1
Informatie over technieken (hoe zoenen, vrijen,...)	3,901*	1
Informatie over ongewenste intimiteiten (aanranding,...)	14,784***	1

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Een beduidend hoger percentage tienerjongens wenst op het internet meer te weten te komen over het thema 'ongewenste intimiteiten'.

Tabel 9: Samenhang tussen de leeftijd en mogelijke thema's op een RSV site

Informatie te vinden op een site rond seks en relaties	X²	df
Informatie over veilig vrijen	21,728***	4
Informatie over wat je moet doen in noodsituaties	31,571***	4
Informatie over technieken (hoe zoenen, vrijen,...)	26,833***	4
Informatie over ongewenste intimiteiten (aanranding,...)	17,889**	4
Informatie over mijn en zijn/haar lichaam	27,751***	4
Nuttige adressen en telefoonnummers over organisaties	15,923**	4
Polls	12,616*	4

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

We merken op dat er een duidelijk verschil is tussen de leeftijdsgroepen wat betreft de informatie die ze wensen te verkrijgen. Zo kunnen we stellen dat 14-jarigen in tegenstelling tot hun jongere leeftijdsgroepen meer informatie wensen over bovenstaande themata. De vorm blijkt alleen significant te zijn voor het gegeven polls, waar de 14-jarigen beduidend meer dan verwacht aangegeven, graag polls te hebben op een site rond RSV. Andere vormen van informatieaanbieding zoals een forum, e-vragen,... liggen voor beide seksen echter op dezelfde lijn.

3. Relationale en Seksuele Vorming (RSV)

3.1. Huidige RSV

44,5% van de respondenten geeft aan al relationele en seksuele vorming te hebben gehad. De volgende tabel is een weergave van de personen of instanties van wie tieners reeds RSV hebben gehad.

Tabel 10: Inventarisatie van huidige RSV bronnen

Van wie?	N	%
School	187	74,5
Ouders	66	26,3
Vrienden	66	26,3
Deskundigen buiten de school	32	12,7
Broers/zussen	25	10
Andere	17	6,8
Jeugdbeweging	5	2

We zien duidelijk dat de meerderheid al RSV op school heeft gehad. Een kwart geeft aan dat hun ouders ook al RSV hebben gegeven. 26,3% van diegenen die al RSV hebben gehad, geven aan dat ze ook via vrienden informatie rond RSV hebben ontvangen.

Het valt op dat meer meisjes in tegenstelling tot tienerjongens aangeven al relationele en seksuele vorming te hebben gehad ($X^2(1, N=143) = 8,353; p < .010$).

3.2. Gewenste RSV

We vroegen de jongeren eveneens welke informatiebron zij prefereren om RSV van te krijgen. Onderstaande tabel geeft hun voorkeur in dalende volgorde weer.

Tabel 11: Inventarisatie van gewenste RSV bronnen

Wie moet er volgens jou RSV geven?	N	%
School	362	57,6
Ouders	212	33,7
CLB	180	28,6
Deskundigen buiten de school	58	9,2
Vrienden	51	8,1
Broers/zussen	32	5,1
Jeugdbeweging	23	3,7
Andere	20	3,2

Over de gewenste RSV kunnen we geen significante verschillen tussen jongens en meisjes aanduiden. Zowel bij de huidige RSV als bij de gewenste RSV nemen de school en de ouders een belangrijke plaats in. We kunnen besluiten dat er potentieel een belangrijke rol voor het CLB is weggelegd. Het aanbod is klaarblijkelijk nog niet genoeg afgestemd op de vraag.

Daarna stelden we de vraag bij wie jongeren om raad gaan vragen als ze met onzekerheden rond seksualiteit en relaties kampen.

Tabel 12: Inventarisatie van informatiebronnen rond RSV die jongeren op eigen initiatief raadplegen

Hoe informeer je je over vragen, problemen onzekerheden rond seks en relaties?	N	%
Via je ouders	243	38,6
Via internet	186	29,6
Via vrienden	159	25,3
Via de school	150	23,8
Via boeken	147	23,4
Via tijdschriften	97	15,4
Via broers/zussen	85	13,5
Via de arts	79	12,6
Via televisie	77	12,2
Via iets anders	54	8,6
Via iemand anders	46	7,3

Verdere cijfergegevens met betrekking tot onzekerheden, vragen en problemen wijzen uit dat er, afhankelijk van het geslacht, bij bepaalde informatiebronnen wel een opvallend verschil te merken is. Meisjes informeren zich opvallend vaker via het internet ($X^2(1, N=117) = 16,522; p < .001$) en via de televisie ($X^2(1, N=55) = 15,524; p < .001$), terwijl jongens aangeven meer antwoorden te zoeken via tijdschriften ($X^2(1, N=61) = 8,096; p < .010$).

4. Relaties & Seks

4.1. Verliefdheid en relaties

Van de tieners tussen de 10 en 14 jaar geeft 88,3% aan al ooit verliefd te zijn geweest. 78,4% heeft ooit al eens een lief gehad en op het moment dat ze de vragenlijst invulden had 30,8% een lief. 66,5% geeft aan dat de ouders op de hoogte zijn van hun lief. Volgens de grote meerderheid (95%) vinden ouders, volgens de tieners, de relaties wel OK. Diegene waarvan de ouders niet op de hoogte zijn van de relatie (33,5%) geven volgende redenen aan waarom ze het niet aan hun ouders vertellen.

Tabel 13: Inventarisatie van de redenen om de relatie niet aan de ouders te vertellen

Waarom zijn je ouders niet op de hoogte?	N	%
Ze hebben daar geen zaken mee	96	52,5
Ik weet niet hoe ik ze zo iets moet vertellen	50	27,3
Ze snappen je verliefdheid niet	48	26,2
Ik voel me te onzeker om het ze nu al te vertellen	43	23,5
Ze zouden de relatie toch niet goedkeuren	37	20,2
Je vertrouwt ze niet	31	16,9
Als ik ze het vertel, maken ze me toch maar belachelijk	25	13,6
Ik weet niet waarom ik ze het nog niet heb verteld	15	8,2

Er is een betekenisvolle samenhang waar te nemen bij de reden "ik weet niet hoe ik zoiets moet vertellen" en het mannelijk geslacht ($X^2(1, N=31) = 4,524; p < .05$). Jongens vertellen vaker dan meisjes niet tegen hun ouders over hun relatie om de reden dat ze niet weten hoe ze zoiets moeten aanbrengen.

Tussen de leeftijden is er een significant verschil waarbij de 13-jarigen aangeven 'niet weten waarom ze het nog niet aan hun ouders hebben verteld dat ze een lief hebben'.

De cijfergegevens wijzen verder uit dat bij de meerderheid hun lief thuis mag komen (72,6%). Bovendien geeft de vraag of de tieners met hun ouders over hun liefdesleven praten volgende resultaten weer: 12,7% zegt dat de ouders echt alles weten, 29,9% zegt dat ze wel de meeste dingen aan de ouders vertellen, 33,6% geeft aan niet zoveel te vertellen en 23,8% vertelt helemaal niets aan de ouders.

4.2. Seksualiteit

Als laatste ondervraagden we de tieners over hun seksuele handelingen.

Tabel 14: Inventarisatie van de seksuele activiteiten

Welke seksuele handeling heb je al ooit gedaan?	N	%
Gezoend (op de mond)	287	45,6
Getongzoend	123	19,6
Het lichaam van je lief gestreeld	88	14
Jezelf al eens laten strelen	73	11,6
Je geslachtsdelen laten strelen/gestreeld	28	4,5
Gemasturbeerd	61	9,7
Orale seks (beffen, pijpen)	25	4

Bij het geslacht onderling merken we een significant verschil met betrekking tot masturbatie.

Meisjes geven meer dan verwacht aan al eens gemasturbeerd te hebben, terwijl de jongens minder dan verwacht rapporteren ($X^2(1, N=41) = 7,641; p < .010$). Dezelfde tendens merken we bij 'jezelf laten strelen' ($X^2(1, N=46) = 5,258; p < .05$) ook hier weer rapporteren meer meisjes dan verwacht en minder jongens dan verwacht dat ze zichzelf al eens hebben laten strelen.

Tabel 15: Samenhang tussen de leeftijd en de seksuele activiteiten

Seksuele activiteiten	X ²	df
Zoenen	17,231**	4
Tongzoenen	72,812***	4
Het lichaam van je lief gestreeld	47,442***	4
Jezelf al eens laten strelen	38,693***	4
Je geslachtsdelen laten strelen/gestreeld	26,434***	4
Gemasturbeerd	34,916***	4
Orale seks	13,893**	4

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

We zien een significantie met betrekking tot de samenhang tussen de seksuele acties en de leeftijd. Er is een oplopende tendens waarbij we vaststellen 'hoe ouder, hoe meer en hoe vaker men seksuele acties heeft ondernomen'.

Verdere analyse wijst uit dat, specifiek voor geslachtsgemeenschap, er beduidende verschillen zijn tussen beide seksen, waarbij drie keer zoveel meisjes aangeven al seks (coïtus) te hebben gehad ($\chi^2 (1, N=25) = 8,967; p < .010$). Dit geldt echter niet tussen de verschillende leeftijden.

Er is geen opvallend verschil vast te stellen met betrekking tot het al dan niet gebruik van een voorbehoedsmiddel de eerste keer. Van de jongeren die al geslachtsgemeenschap hebben ($N=33$) gehad, gebruikt 48,5% ($N=16$) een voorbehoedsmiddel de eerste keer. Voor diegenen die een voorbehoedsmiddel gebruiken, is het percentage 'welk voorbehoedsmiddel' ze gebruikten te klein om valide te berekenen.

Hoofdstuk 5: Bespreking van de resultaten

Onderstaand zullen alle kwantitatieve gegevens gebundeld, besproken en teruggekoppeld worden naar de literatuur. Achteraf worden de tekortkomingen van dit onderzoek besproken en tot slot formuleren we een aanzet tot verder onderzoek.

1. RSV binnen de nieuwe leefwereld van tieners

Het uitgangspunt was om een breder perspectief te krijgen van de RSV via het internet en dit meer bepaald binnen de leeftijdscategorie van 10- tot 14-jarigen. We starten de bespreking dan ook met het opsommen van de voornaamste bezigheden op internet, gevolgd door de gewenste RSV en tot slot een korte bespreking van de huidige seksuele activiteiten van onze tieners.

1.1. Internet: de 'nieuwe' leefwereld van tieners

We stellen vast dat haast elke tiener toegang heeft tot internet en hier ook gretig gebruik van maakt. De cijfers van dit onderzoek komen overeen met eerder onderzoek van de Vlaamse Overheid (2007). Als we de bezigheden op internet bekijken dan zien we dat MSN'en, chatten en e-mailen – allen vormen van sociale contacten – populair zijn bij tieners. Vooral voor de oudsten binnen deze doelgroep is contact een belangrijk aspect van dit wereldwijde medium. Het aanmaken van een eigen profielsite blijkt dan ook vooral een bezigheid van de 14-jarigen. Voorbeelden van een profielsite zijn facebook, asl,... Op deze sites kunnen jongeren een eigen identiteit naar de buitenwereld prijsgeven (foto's, hobby's, woonplaats,...). Deze activiteit kunnen we in verband brengen met de identiteitsontwikkeling waarin deze oudere tieners verwickeld zitten (Bauwens, 2007; De Wit, Slot, & Van Aken, 2004).

1.1.1. Internet voor relationele en seksuele doeleinden

Het is niet verwonderlijk dat uit dit onderzoek blijkt dat meer dan de helft van de 14-jarigen ooit al eens ooit informatie heeft opgezocht rond liefde, hun eigen lichaam, seks. Toch blijkt dat velen van hen geen site kennen waar ze de correcte informatie kunnen verkrijgen. De meesten gaan via een zoekmachine op zoek naar een antwoord op hun vraag (Klaï, 2007). Een barrière hiertoe zijn de zogenaamde netfilters. Wanneer men blokkeert op woorden, blokkeert men eveneens op inhoud, die wel zeer zinvol kan zijn. Bovendien zijn pornomakers zeer creatief en linken hun websites aan heel onschuldige woorden. Door een onschuldig woord als 'lief' krijg je bijvoorbeeld 'lief en sexy blondje wil je verwennen' en in 'no time' wordt zoon of dochterlief toch blootgesteld aan wel heel expliciete beelden (Klaï, 2007; Vlaamse Overheid, 2007). Toch blijkt niet alles zo onbedoeld te zijn. Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat tieners uit nieuwsgierigheid eens een kijkje willen nemen op een erotisch getinte site. Opvallend is dat vooral 13 – 14 jarige meisjes uit nieuwsgierigheid een bezoekje hebben gebracht aan een erotische site.

1.1.2. Nood aan RSV op internet

Tieners hebben meer behoefte aan informatie over verliefd zijn, veilig vrijen en noodsituaties. We kunnen hieruit afleiden dat niet al de behoeften van de jongeren worden ingelost met de RSV, die jongeren nu krijgen. Volgens de jongeren zelf is de RSV op school eerder beperkt en te

fragmentarisch van aard (Klaï, 2007), door de nadruk te leggen op de kennisoverdracht gaat er te weinig aandacht naar het effectieve belevingsaspect (Maertens, 2007). Wat bij de thema's in het oog springt, is het opvallend aantal tienerjongens die graag meer wensen te weten over ongewenste intimiteiten.

Iets minder dan de helft geeft aan al RSV te hebben gehad, de meesten via de school. Uit dit onderzoek blijkt dan weer wel dat jongeren met vragen, problemen en onzekerheden als eerste naar hun ouders toestappen. Uit eerder onderzoek blijkt dit dan meestal de moeder te zijn (Klaï, 2004). Beiden verkiezen om meer met elkaar over seksualiteit te praten, toch nemen beiden een afwachtende houding aan om het gesprek aan te knopen (Klaï, 2005). Bovendien beschikken ouders volgens de jongeren niet over voldoende vaardigheden om een gesprek rond relaties en seksualiteit aan te gaan (Klaï, 2007). Het is mogelijk ook hierdoor dat jongeren het CLB als gewenste relationele en seksuele vormgevers beschouwen.

Het valt op dat er tussen meisjes en jongens onderling wel een verschil is met betrekking tot informatie opzoeken via het internet. De 14-jarige tienermeisjes gaan meer informatie via het internet opzoeken. Dit kan te maken hebben met het feit dat meisjes mogelijk proactiever op zoek gaan naar informatie. Een andere mogelijke verklaring is dat zij meer nood hebben aan informatie, vermits de kans dat zij geslachtsgemeenschap hebben gehad groter is. Maar we kunnen hier geen uitsluitsel over geven. Verder onderzoek dringt zich dan ook op.

Merkwaardig genoeg geven jongens dan weer meer aan dat ze hun info ook gaan zoeken in tijdschriften. Een mogelijke verklaring kan zijn dat jongens beduidend vaker een netfilter op de computer hebben en hierdoor geen toegang hebben tot bepaalde sites. In de literatuurstudie stelden we vast dat het nochtans vooral de meidenbladen zijn die zich bezighouden met seksualiteitsgerichte informatie mee te delen (De Bruin, 1999). Uit bovenstaande literatuur blijkt dat er wel degelijk een verschil is tussen jongens en meisjes en het raadplegen van informatiebronnen. Al wordt in het onderzoek van Klaï (2004) aangegeven dat het vooral jongens zijn die eerder internet, tijdschriften en andere media gebruiken en dat meisjes eerder te raden gaan bij persoonlijke bronnen (vb. moeder, arts, zus,...). Om een beter beeld te krijgen over de informatiekanaalen en het verschil in opzoeken tussen jongens en meisje, dringt hier een diepergaand onderzoek zich op.

2. Verliefdheid en communicatie

De meerderheid van de respondenten geeft aan dat ze ooit al eens verliefd zijn geweest. Velen onder hen hebben dan ook al eens een lief gehad en meer dan de helft geeft aan dat de ouders op de hoogte zijn van hun relatie. Als we hun psychoseksuele ontwikkeling bekijken, dan is het hebben van een lief op deze leeftijd, een logisch gevolg (De Wit et al., 2004; Klaï & Vermeire 2007a). Bovendien geeft een grote meerderheid aan dat hun ouders de relatie goedkeuren. Van diegenen waarvan de ouders het niet weten, zien we vooral dat jongens aangeven niet goed te weten hoe ze zoiets naar hun ouders moeten overbrengen. Uit intergenerationeel onderzoek blijkt dat vooral de moeders binnen het gezin de taak van relationele en seksuele informant op zich neemt (Klaï, 2004). Jongens kunnen wat dat betreft misschien eerder geneigd zijn om zulke dingen liever aan hun vader te vertellen, maar dan moet deze persoon wel laten merken hiervoor open te staan. Aansluitend bij voorgaand onderzoek (Klaï, 2004) kunnen we stellen dat praten met je ouders over je liefdesleven niet zo evident is. Meer dan de helft van onze tieners geeft aan niet zoveel of zelfs helemaal niet met hun ouders te praten over hun liefdesleven. Op dat vlak zijn het

eerder de leeftijdsgenoten die weten wat er reilt en zeilt binnen het verliefde leven van de tiener (Klaï 2004, Klaï & Vermeire 2007b). Een vriendschap wordt immers gekenmerkt door wederkerigheid tussen en betrokkenheid van twee personen die elkaar als gelijken beschouwen met betrekking tot gevoelens en oriëntatie (De Wit et al., 2004).

3. Relaties, seks en het internet

Als we de seksuele activiteiten van onze doelgroep in beschouwing nemen dan zien we dat de leeftijd bij deze seksuele handeling een grote rol speelt. Hoe ouder men is, hoe meer seksuele handelingen men al heeft ondernomen. Deze seksuele carrière kwam ook al tot uiting in een eerder onderzoek (Maes & Vereecken 2002, in Klaï & Vermeire 2007a). Het gegeven dat er opvallend meer meisjes aangeven dat ze masturberen, kan in dit onderzoek mogelijk te verklaren zijn door het feit dat we juist van de drie oudste leeftijdsgroepen iets meer vrouwelijke dan mannelijke respondenten hebben. Gelet op de psychoseksuele ontwikkeling masturbeert twee op vijf jongens van de 11- tot 13-jarigen en een op vijf meisjes (De Wit et al., 2004).

Orale seks blijkt wel later plaats te vinden dan geslachtsgemeenschap, dit omdat binnen de seksuele carrière deze handeling een minder duidelijke plaats inneemt. Orale seks kan dus zowel eerder als later dan geslachtsgemeenschap plaatsvinden (De Wit et al., 2004).

4. Tot slot: de belangrijkste resultaten

Tenslotte willen we de belangrijkste data nog eens op een rijtje zetten en indien het mogelijk is een aantal mogelijke verklaringen formuleren voor de bekomen resultaten.

We rapporteerden dat haast al onze respondenten toegang hebben tot internet thuis en op school. Dit fenomeen stemt overeen met hetgeen we in de literatuurbevindingen al vaststelden. Opvallend is dat het vooral de jongste jongens zijn waarbij de ouders een beveiliging op de computer plaatsten, zodat tieners bepaalde (al dan niet erotisch getinte) sites niet kunnen bezoeken. Verder stelden we vast dat hoe ouder men is, hoe meer men op internet surft. Uit literatuuronderzoek is dit te verklaren door het feit dat jongeren zich stilaan losmaken van de ouderlijke banden en meer inspraak eisen in eigen klederdracht maar ook in uren en bezigheden. We kwamen ook tot de vaststelling dat hoe ouder men is, hoe meer men bezig is met sociale contacten via de virtuele wereld. Dit is verklaarbaar vanuit de genderidentiteit en de seksuele responsiviteit waarbij we kunnen stellen dat internet de experimenteerplaats is bij uitstek. Immers internet is anoniem, niet lichamelijk en volledig vrij. Uit onderzoek blijkt dat meer dan de helft van de oudste tieners al informatie heeft opgezocht over RSV. Over het algemeen waren het meer meisjes dan verwacht die al een erotisch getinte site hadden bezocht, bij de jongens was dit percentage minder dan verwacht. Opvallend dan weer, was dat vooral jongens meer wensten te weten over ongewenste intimiteiten. Voorts zoeken meisjes antwoorden op hun RSV vragen vooral via internet en televisie, terwijl jongens verklaren vaker in tijdschriften op zoek te gaan naar een antwoord. We zien dan ook dat 23,8% helemaal niets aan hun ouders vertelt over hun liefdesleven. Veelal vertellen jongeren over hun liefdesleven tegen vrienden, daar zij dit beter binnen hun leefwereld kunnen kaderen.

Uit dit onderzoek blijkt dat, meer meisjes dan verwacht en minder jongens dan verwacht masturberen en zich laten strelen. Dit zou slechts gedeeltelijk kunnen verklaard worden doordat we net iets meer meisjes hebben bij de oudste leeftijdsgroep.

Een logische vaststelling is dat hoe ouder men is, hoe meer seksuele handelingen men al heeft ondernomen. Tot slot blijkt ook dat er meer meisjes al geslachtsgemeenschap hebben gehad. Terwijl we in de literatuur terug vinden dat het hoofdzakelijk jongens zijn die vroeger de stap naar de 'eerste keer' (coïtus) zetten. Daarenboven gebruikten iets minder dan de helft de eerste keer een voorbehoedsmiddel. Uit de literatuurstudie kunnen we een mogelijke verklaring stellen door het feit dat kennis niet altijd wordt omgezet in gedrag met betrekking tot het gebruik van een condoom.

Hoofdstuk 6: Conclusie en slotbeschouwing

Onderzoek naar tieners en internet als bron van informatie omtrent RSV is weinig voorkomend. Er is niet veel geweten over beleving, attitudes, vaardigheden en concreet gedrag van tieners op het World Wide Web. Deze gegevens zijn van belang wil men tot consequent en doeltreffend internetgebruik bij jongeren komen. Tieners zijn een kwetsbare groep. Het is noodzakelijk dat ze zichzelf kunnen verweren tegen ongewenste en onjuiste informatie die ze via het internet bekomen. Met dit onderzoek hebben we gepoogd om dieper inzicht te geven in de bezigheden van jongeren op het internet.

Aan de hand van een online-enquête hebben we getracht een antwoord te formuleren op enkele fundamentele vragen: 'Gebruiken tieners het internet om antwoorden te vinden op hun relationele en seksuele vragen?', 'Vinden ze de verkregen informatie nuttig?', 'Welke informatie wensen tieners te vinden op een internetsite omtrent relaties en seksualiteit, en in welke vorm?'

Seksualiteit en internet zijn twee themata die leven bij jongeren. RSV is noodzakelijk, maar hetgeen de jongeren onderwezen krijgen, voldoet niet aan hun behoeften. Over het algemeen staat de kennisoverdracht centraal en wordt het belevingsaspect haast niet ter sprake gebracht. Doordat er minder restricties zijn rond seksualiteit, hebben tieners het moeilijker dan vroeger, aangezien ze individuele keuzes moeten maken.

Leeftijdsgenoten zijn de (ervarings-)informanten bij uitstek. Zij bieden de meeste steun en informatie en bovendien staan ze het dichtst bij elkaars leefwereld. Toch zouden ze het waarderen mocht er meer dialoog zijn over seksualiteit tussen hen en hun ouders. Door opkomst en toegankelijkheid van internet, de hoeveelheid informatie die je kan vergaren via dit informatiekanaal en wellicht ook door de anonimiteit van het medium, zijn de tieners geneigd via dit onpersoonlijk kanaal een antwoord te zoeken op hun vragen. In het onderzoek zien we dat tieners weliswaar niet consequent en doelgericht op zoek gaan naar informatie. Ze zijn dan ook haast niet op de hoogte van de waardevolle informatieve RSV sites, zoals www.sensoa.be/jong; www.veiligvrijen.be, ... Heel vaak komen ze per toeval terecht op een erotisch getinte site, daarnaast gaan ze ook gewoon zulke sites opzoeken, omdat ze denken hier het antwoord te zullen vinden of uit pure nieuwsgierigheid. Jongeren geven aan vrij tevreden te zijn over hetgeen ze aan informatie op internet vinden. Daarbij vragen ze zich niet kritisch af of deze inhouden wel solide informatie bevatten. Het gevaar bij erotisch getinte sites is dat men deze vorm van seksualiteit als norm gaat beschouwen, waardoor tieners seksualiteit verkeerd gaan interpreteren. Ouders zijn vaak niet op de hoogte van wat jongeren allemaal op internet doen, daar zij zelf tot een oudere generatie behoren die niet met internet is opgegroeid. Voor tieners is deze virtuele wereld hun nieuwe speelplaats. Toch kan je als opvoeder of leerkracht dialogeren met jongeren over wat hen bezighoudt op het internet en over de mogelijke gevaren en misconcepties. We stellen vast dat sociaal contact via internet één van de belangrijkste bezigheden is, wat logisch lijkt als we kijken naar de ontwikkeling van tieners. Op deze leeftijd gaan tieners naarstig op zoek naar een eigen identiteit en internet is hiervoor een ideale experimenteerplaats.

Zoals uit ons onderzoek blijkt, beschouwen tieners de school en hun ouders eveneens als een belangrijke informatiebron op het vlak van RSV. De school en ouders zouden tieners eveneens kunnen leren omgaan met internet. Hiervoor moeten men vanzelfsprekend eerst zelf voldoende op

de hoogte zijn van de mogelijkheden van het World Wide Web. Er blijken namelijk een aantal struikelblokken voor ouders zoals het algemeen internetgebruik, het taalgebruik (chat), het kennen van concrete informatieve RSV sites,... Ook voor leerkrachten in scholen blijken er een aantal weerstanden te bestaan om dieper in te gaan op de belevingswereld van seksualiteit van tieners, we denken hierbij aan tijd, aanpak, gemengde klassen,...

We stellen over de gehele lijn vast dat er een leemte is tussen opvoeders en jongeren met betrekking tot communicatie over internet en relationele en seksuele vorming.

Teneinde RSV uit de taboesfeer te halen moet er voldoende ruimte gecreëerd worden binnen het gezin. Ouders kunnen worden ondersteund omtrent de bezigheden van hun tiener op internet door concrete tips. Ook vanuit de Vlaamse Overheid is men bezig met een programma rond ICT-gebruik dat de dialoog tussen ouder en tiener en leerkracht en tiener omtrent internet moet bevorderen. Internetgebruik is immers een gedeelde verantwoordelijkheid. Nu reeds organiseren een aantal preventie organisaties (Sensoa, Child Focus, de Gezinsbond, Action Innocence,...) ouderavonden, deskundigheidsbevorderende activiteiten voor leerkrachten en workshops voor leerlingen omtrent nieuwe media en specifiek omtrent internet, omgaan met internet en het weerbaar maken van kinderen en tieners tegen de risico's van internet. Een aantal van deze organisaties hebben ook een website die ouders ondersteunt bij hun begeleidende taak in de internetwereld van hun kinderen. Deze initiatieven dienen meer gepromoot te worden.

Tussen meisjes en jongens zijn er een aantal opvallende verschillen vast te stellen. Waar uit ander onderzoek blijkt dat het voornamelijk meer jongens zijn die masturberen, stelden we hier het omgekeerde vast. Ook met betrekking tot het zoeken van informatie zijn er verschillen tussen jongens en meisjes.

Tussen de leeftijdsgroepen merken we eveneens opvallende verschillen op. Vooral met betrekking tot het aantal uren dat tieners op internet doorbrengen en de bezigheden op internet, geven oudere tieners aan dat ze meer uren spenderen aan internet per week, dan de jongere tieners. Bovendien zagen we in dit onderzoek dat de oudere tieners vooral bezig zijn met hun sociale contacten (MSN'en, profielsite, e-mailen,...). De jongere tieners houden zich bezig met 'andere' zaken.

Verder willen we een aantal tekortkomingen formuleren wat de onderzoeksopzetting en -uitvoering betreft. Het is ten eerste aangewezen de kwantitatieve onderzoeksresultaten met de nodige voorzichtigheid te interpreteren. We gaan ervan uit dat niet alle termen (geslachtsgemeenschap, erotiek,...) voor alle leeftijden even duidelijk omschreven zijn, we baseren ons hiervoor op het onderzoek van Klai (2004). Bij de opstelling van deze niet-gestandaardiseerde vragenlijst werd hiermee onvoldoende rekening gehouden. Bepaalde items zullen door de gebrekkige duidelijkheid en eenduidigheid, mogelijk door onze onderzoekspopulatie verkeerd zijn opgevat. Uiteraard brengt dit de validiteit van de metingen in het gedrang. Bovendien is het denkbaar dat het globale woordgebruik in de vragenlijst voor de respondenten te complex was. Hierdoor kunnen we dus niet met zekerheid stellen dat alle items een onderdeel van de beoogde RSV meten.

De vragenlijst kon enkel via internet worden opgelost. Dit roept andere bedenkingen met betrekking tot de representativiteit van de steekproef op. Ondanks het feit dat vele scholen en jongeren beschikken over internetaansluiting moesten we steeds rekenen op de motivatie van de directie en leerkrachten om de vragenlijst af te nemen. Globaal gezien beschikken we over onvoldoende gegevens met betrekking tot provincie, levensbeschouwelijke opvatting, ... factoren

die ook de representativiteit in gevaar kunnen brengen. Dit beperkt en vertekent dan ook de verworven onderzoekspopulatie.

Over het algemeen kunnen we dus besluiten, met het oog op verdere optimalisering van het kwantitatief onderzoeksinstrument dat, een verfijning van de validiteit, betrouwbaarheid en toegankelijkheid van de vragenlijst zich opdringt.

We kunnen aan de hand van de psychoseksuele ontwikkeling van 10- tot 14-jarigen tieners beschouwen dat er een manifest onderscheid is tussen de tieners ouder dan 12 jaar en zij die jonger zijn (De Wit, Slot, & Van Aken, 2004). Dit heeft waarschijnlijk implicaties gehad op de respons op de vragenlijst. Het zou beter zijn geweest indien we de vragenlijst opgesplitst hadden tussen deze twee categorieën om zo het taalgebruik te kunnen aanpassen. Zo hadden we ons beter kunnen verdiepen in de verschillende leeftijdscategorieën. Het is aanbevolen om verder onderzoek te doen met differentiatie op basis van leeftijd.

Tenslotte willen we enkele aanbevelingen voor verder onderzoek formuleren. Het World Wide Web is al enkele jaren in opmars om dé nieuwe leefwereld van kinderen te worden. Al wordt het ook voor formele zaken gebruikt, internet wordt toch over het algemeen beschouwd als 'speelplaats' van tieners (Vlaamse Overheid, 2007). Het is uitermate interessant om na te gaan hoe seksueel gedrag van jongeren zich manifesteert en hoe dit op internet tot uiting komt. Internet is immers niet lichamelijk en bij uitstek de beste plek om te experimenteren met gevoelens, woorden, en voor sommigen zelfs ook daden. Uiteraard schuilt hierin ook een reëel gevaar waarvan tieners op de hoogte gesteld moeten worden. Een e-mail is immers een zwart op wit geschreven tekst en webcamsbeelden kunnen probleemloos opgeslagen, vermenigvuldigd en wereldwijd verspreid worden. De nodige communicatie tussen ouders, leerkrachten, en andere opvoeders met tieners dringt zich dan ook op. Verder onderzoek naar dit nieuwe medium en de intergenerationele communicatie zou een mogelijk breder perspectief geven op de beleving van tieners binnen deze leefwereld.

De Vlaamse Overheid is het initiatief 'Veilig online' gestart met tips voor veilig ICT-gebruik op school. In de praktijk zullen ouders en andere opvoeders zichzelf op de hoogte moeten houden van het reilen en zeilen binnen deze virtuele wereld. Dit kan door te dialogeren met hun tieners en interesse te tonen in deze, voor hen fascinerende wereld. Een mogelijke methodiek hiervoor is een behoefteonderzoek waarbij men kan peilen naar de ervaringen en noden van tieners, met betrekking tot de communicatie met hun ouders rond: RSV, internet en de bespreekbaarheid van deze thema's. Hiermee kan men ondermeer nagaan of tieners effectief nood hebben aan steun van hun ouders bij het gebruik van internet. Men zou moeten nagaan of ze beseffen wat de mogelijke nadelen zijn van dit instrument en wat hun eigen ervaringen met dit nieuwe medium teweegbrengen, RSV in beschouwing gebracht. Bovendien kan nagegaan worden of RSV op het internet een positieve invloed heeft op de kennis omtrent RSV bij onze tieners.

Hoofdstuk 7: Bibliografie

Association, A. P. (2005). Publication Manual. Washington, DC: American Psychological Association.

Aupaix, Hélène; Vandercammen, Marc. (2007, 4 februari). Onderzoeks- en informatiecentrum van de Verbruikersorganisatie. Geraadpleegd op 21 februari, 2008, op <http://www.oivo-crioc.org/teksten/pdf/1769nl.pdf>

Baarda, D., & de Goede, M. (2001). Basisboek methoden en technieken. Groningen: Stenfert Kroese.

Bauwens, J. (2007). Jongeren en internet. Info uvv , 24 (2), 4-11.

Benschop, A. (2001). Internetliefde: intiem op afstand. Rep & Roer (12), 19-27.

Broos, A. (2006). De digitale kloof in de computergeneratie: ICT-exclusie bij adolescenten. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Bruynooghe, R., Noelanders, S., & Opdebeeck, S. (1998). Geweld ondervinden, gebruiken en voorkomen. Diepenbeek: Limburgs Universitair Centrum.

Burack, R. (1999). Teenage sexual behaviour: attitudes towards and declared sexual activity. The British Journal of Family Planning , 24 (4), 145-148.

Centrum voor relatievorming en zwangerschapsproblemen. (z.d.). Tienerzwangerschap: Cijfers. Geraadpleegd op 16 mei, 2008, op <http://www.crz.be/nl/getpage.asp?i=25>

Christelijke Mutualiteit. (2007). Menstruatie. Opgeroepen op november 22, 2007, van www.cm.be

De Bruin, J. (1999). De spanning van seksualiteit plezier en gevaar in jongerenbladen. Amsterdam: Het Spinhuis.

De Graaf, H., & Rademakers, J. (2006). Sexual Behavior of prepubertal Children. Journal of psychology & Human Sexuality , 18 (1), 1-21.

De Graaf, H., & Vanwesenbeeck, I. (2006). 'Seks is een game'. Gewenste en ongewenste seksuele ervaringen van jongeren op internet. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

De Greve, K. (2007). Internet en jongeren: psychologische aspecten. UVV Info , 24 (2), 8-11.

De Lampe, An. (2008, 11 februari). Warme seks en hete chocolade. Geraadpleegd op 19 mei, 2008, op http://www.seksuologen-vlaanderen.be/onlinepetities/jax_petitionbook.php

De Rycke, L. (2007). De invloed van internet op kinderen en jongeren: is censuur wenselijk? *UWV Info* , 24 (2), 21-22.

De Smet, S. (2007). Relationele en seksuele vormingsactiviteiten aan tieners van 10 tot 14 jaar in de Vlaamse jeugdbewegingen: een inventarisatie- en behoefteonderzoek. Niet-gepubliceerde thesisverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, Brussel.

De Wit, J., Slot, W., & Van Aken, M. (2004). *Psychologie van de adolescentie: basisboek*. Baarn: HB uitgevers.

Dumez, C., Kesters, M., & Van Ham, P. (1998). *Relatie(v)aardig. Over kinderen en jongeren, relaties en seksueel misbruik, preventie en hulpverlening*. Leuven-Appeldoorn: Garant.

Durex. (2005). The Global sex Survey. Geraadpleegd op 21 november, 2007, op <http://www.durex.be/>

Foucault, M. (1984). *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit*. Nijmegen: SUN.

Gijs, L., Gianotten, W., Vanwesenbeeck, I., & Weijnenborg, P. (2004). *Seksuologie*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

J. Korczak Stichting. (2003). *Kinderen en seksualiteit. Een positieve bijdrage*. Amsterdam: Janusz Korczak Stichting.

Joepie. (2007). 'Hoe vrij jij - enquête'. Geraadpleegd op 15 november, 2007, op <http://www.joepie.be/seksenquete/JoepieVrijenquete.ppt>

Kalmuss, D., Davidson, A., Cohall, A., Laraque, D., & Cassell, C. (2003). Preventing Sexual Risk Behaviors and Pregnancy Among Teenagers: Linking Research and Programs. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health* , 35 (2), 87-93.

Klaï, T. (2004). *Intergenerationeel onderzoek naar de communicatie over seksualiteit: een studie bij ouders en jongeren van 15 tot 21 jaar*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Klaï, T. (2005). Tussen losbandigheid en verantwoordelijkheid. Jongeren, relaties, seksualiteit en relationele en seksuele vorming. *Lief en leed* , 102-107.

Klaï, T. (2007). Let's talk about sex. *Lief en Leed 2. Seks en relaties anders bekeken* , 131-136.

Klaï, T., & Vermeire, K. (2006). *La vie sexuelle des jeunes*. *Antenne* , 24 (3), 19-27.

Klaï, T., & Vermeire, K. (2007a). *Jonge Minaars*. *Vrouwenraad* , 2, 17-24.

Klaï, T., & Vermeire, K. (2007b). Sources of information and assistance for young people. Qualitative study of the sources of information and assistance desired by young people. Antwerpen: Sensoa.

Maertens, E. (2007). De seksualiteitsbeleving van jonge tieners. Een kwalitatief beschrijvende studie naar hun concrete seksueel handelen, denken en voelen. Niet-gepubliceerde thesisverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, Brussel.

McRobbie, A. (1997). Back to reality? Social experience and cultural studies. Manchester: Manchester University Press.

Meschke, L.L., Bartholomae, S., & Zentall, S. R. (2000). Adolescent Sexuality and Parent-Adolescent Processes: Promoting Healthy Teen Choices. *Family Relations Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 49 (2), 143-153.

Pardoen, J., & Pijpers, R. (2006). Verliefd op internet. Over het internetgedrag van pubers. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Peersman, W., De Riek, A., Swinnen, W., & De Maeseneer, J. (1997). Seksueel gedrag en anticonceptiegebruik. *Huisarts NU*, 26 (9), 328-333.

Picavet, C., & Klaï, T. (2006). Tussen losbandigheid en verantwoordelijkheid. In *Sensoa, Lief en Leed: jaarboek seksuele gezondheid* (pp. 102-107). Antwerpen: Standaard Uitgeverij.

Rutger Nisso groep. (2005, december). Factsheet 'Seks onder je 25ste'. Geraadpleegd op 19 april, 2008, op http://www.seksonderje25e.nl/resultaten_sept/index2.html

Rutgers Nisso Groep. (z.d.). Seksuele en relationele vorming. Geraadpleegd op 16 mei, 2008, op http://www.rutgersnissogroep.nl/rutgersnisso_groep/rng/Onze_programmas/Seksuele_en_relationele_vorming

Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2004). Methoden en technieken van onderzoek. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Sensoa. (2005, juli). Feiten en cijfers: jongeren en seksualiteit. Geraadpleegd op 2 april, 2008, op http://www.sensoa.be/pdf/feiten_en_cijfers/jongeren_en_seksualiteit_2005.pdf

Sensoa. (2006, 26 november). Feiten en cijfers: Hiv en aids in België. Geraadpleegd op 29 maart, 2008, op http://www.sensoa.be/pdf/hiv/duiding_hiv_cijfers_2006.pdf

Sensoa. (z.d). Campagnes: Goede Minnaars. Geraadpleegd op 15 mei, 2008, op http://www.sensoa.be/3_5_8.php#visie

Steel, R. (2005). Jeugd presenteert zich op het internet. *Welwijs*, 16 (4), 3-6.

Valcke, M., Schellens, T., Van Keer, H., & Gerarts, M. (2007). Primary school children's safe and unsafe use of the internet at home and at school: An exploratory study. *Computers in human behaviour* , 2838-2850.

Van de Steene, S. (2007). "Gewoon blokkeren en verwijderen!" Een interview met 7 jongeren over de rol van internet in hun leven. *Info* , 23-27.

Van Hove, E., Carpentier, N., & Knops, N. (1995). *Jongeren, seks en aids herbekeken*. Leuven-Appeldoorn: Garant.

Vanlanduyt, L., & De Cleyn, I. (2007). Invloed van internet bij jongeren: een uitdaging op school en thuis? *Info* , 12-17.

Vermeire, K., & van Lee, L. (2006). Eerste hulp bij seksuele opvoeding. In *Sensoa, Lief en leed: Jaarboek seksuele gezondheid* (pp. 108-112). Antwerpen: Standaard Uitgeverij.

Vlaamse Ministerie van Onderwijs en Vorming. (z.d.a). Lager Onderwijs: Leergebiedoverschrijdende eindtermen ICT. Geraadpleegd op 30 april, 2008, op <http://www.ond.vlaanderen.be/dvo/basionderwijs/lager/eindtermen/ict.htm>

Vlaamse Ministerie van Onderwijs en Vorming. (z.d.b). Secundair Onderwijs, eerste graad A-stroom: vakoverschrijdende eindtermen ICT. Geraadpleegd op 30 april, 2008, op <http://www.ond.vlaanderen.be/dvo/secundair/1stegraad/a-stroom/eindtermen/ict.htm>

Vlaamse Ministerie van Onderwijs en Vorming. (z.d.c). Secundair Onderwijs, eerste graad B-stroom: vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen ICT. Geraadpleegd op 30 april, 2008, op <http://www.ond.vlaanderen.be/dvo/secundair/1stegraad/b-stroom/ontwikkelingsdoelen/ict.htm>

Vlaamse Overheid. (2007, 1 september). Veilig online: tips voor veilig ICT-gebruik op school. Geraadpleegd op 2 april, 2008, op <http://www.ond.vlaanderen.be/publicaties/eDocs/pdf/306.pdf>

Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid. (2002, 21 november). Afdeling epidemiologie. Geraadpleegd op 9 april, 2008, op <http://www.iph.fgov.be/epidemie/epinl/crospnl/hisnl/his01nl/hisnl.pdf>

Hoofdstuk 8: Bijlagen

1. Vragenlijst

Online-enquête: Relationale en seksuele vragen aan tieners

Radio (R) = ze kunnen maar 1 antwoord aanvinken

Checkbox = meerdere antwoorden aanvinken is mogelijk

Branching = indien bepaald antwoord wordt gegeven dan wordt er automatisch een vraag overgeslagen (zodoende kunnen bepaalde vragen overgeslagen worden).

Text (T) = de respondenten moeten het antwoord zelf invullen

Demografische gegevens

1. Geslacht (Radio)
  - Ben je een jongen/meisje
2. Leeftijd (Text)
  - Hoe oud ben je?

Internet

3. Heb je thuis toegang tot internet? (R)
  - Ja/Nee?
4. Waar kun je thuis internetten? (R)
  - Op een aparte kamer (vb. bureau)
  - Op mijn kamer
  - In de living/zithoek/...
  - Andere
5. Heb je toegang tot internet op school? (R)
  - Ja/Nee
6. Hoe vaak gebruik je internet? (R)
  - Minder dan 4u per week
  - 4u tot 8u per week
  - 8u tot 12u per week
  - 12u tot 14u per week
  - Meer dan 14u per week
7. Wat doe je op het internet? (checkbox)
  - MSN'en
  - Chatten
  - Informatie zoeken voor school

- Persoonlijke informatie zoeken
  - Een eigen profielsite aanmaken en regelmatig updaten
  - Downloaden (vb.muziek, video's,...)
  - E-mailen
  - Andere
8. Hebben je ouders een beveiliging op de pc gezet, zodat je bepaalde sites niet kan bezoeken? (R)
- Ja/Nee
9. Ga je wel eens op het internet zoeken naar informatie over liefde/je lichaam/seks? (R)
- Ja/Nee
10. Als je seksuele of relationele informatie wilt opzoeken, hoe doe je dat? (checkbox)
- Je kent verschillende sites
Welke? (text)
  - Je zoekt via een zoekmachine (vb. google, Yahoo,...)
  - Je stelt je vragen via een chatroom op het internet
  - Je zoekt je informatie op een andere manier
11. Heb je al eens een erotische site bezocht? (R)
- Ja, per toeval
  - Ja, ik wilde het eens zien
  - Nee, ik ben het ook niet van plan
  - Nee, maar ik zou wel willen
12. Vind je het moeilijk om via het internet nuttige informatie te vinden over seksuele of relationele vragen? (R)
- Ja
  - Nee
13. Ben je tevreden over de informatie die je op internet hebt gekregen? (R)
- Heel tevreden
  - Eerder tevreden
  - Eerder niet tevreden
  - Helemaal niet tevreden
14. Wat zou je willen vinden op een site over seks en relaties. (checkbox)
- Informatie over verliefd zijn (liefdesverdriet, hoe je je liefde moet uiten,...)
  - Informatie over vrijen ('veilig vrijen', alle soorten voorbehoedsmiddelen, Hoe je moet vrijen...)
  - Informatie over wat je moet doen in een noodsituatie (condoom gescheurd, pil vergeten, ...)
  - Informatie over technieken (hoe zoenen, vrijen,...)

- Informatie over ongewenste intimiteiten (aanranding, rare situaties, ...)
- Informatie over mijn en haar/zijn lichaam (menstruatie, natte droom, ...)
- Allerlei adressen, telefoonnummers en websites over organisaties die me kunnen verder helpen met mijn seksuele en relationele vragen.
- Een chatbox
- Een forum
- Polls
- E-vragen
- Andere (welke? Text)

15. Wat is momenteel je favoriete site? (text)

- Zelf in te vullen

Relationele & seksuele vorming

16. Heb je al relationele en seksuele vorming gehad? (Branching)

- Ja (dan gaan ze naar vraag 17)
- Nee (dan gaan ze automatisch naar vraag 18)

17. Van wie? (checkbox)

- School (de leerkrachten zelf of leerlingenbegeleider)
- Ouders
- Broers/ zussen
- Vrienden
- Jeugdbeweging
- Deskundige buiten de school
- Andere

18. Wie moet er volgens jou relationele en seksuele vorming geven?(checkbox)

- School (de leerkrachten zelf of leerlingenbegeleidster)
- Ouders
- Broers/ zussen
- Vrienden
- Jeugdbeweging
- Deskundige buiten de school
- Andere
- Het CLB
- Andere: wat? (text)

19. Hoe informeer je je over je vragen, onzekerheden en problemen rond seks en relaties?
(checkbox)

- Via boeken
- Via ouders
- Via oudere broers of zussen

- Via vrienden
- Via internet
- Via school
- Via televisie
- Via tijdschriften
- Via de arts
- Via iemand anders
- Via iets anders

Relaties & seksualiteit

20. Ben je al eens verliefd geweest? (R)

- Ja/Nee

21. Heb je al ooit een lief gehad(R)

- Ja/Nee

22. Heb je momenteel een lief? (R)

- Ja/Nee

23. Zijn je ouders hiervan op de hoogte? (Branching)

- Ja (dan gaan ze naar vraag 25)
- Nee (dan gaan ze naar vraag 24)

24. Indien nee, waarom niet? (na branching → Checkbox)

- Je vertrouwt ze niet
- Ze snappen je verliefdheid niet
- Ze hebben daar geen zaken mee
- Ze zouden de relatie toch niet goedkeuren
- Ik voel me te onzeker om het ze nu al te vertellen
- Ik weet niet waarom ik ze het nog niet heb verteld
- Als ik ze het zou vertellen, maken ze me toch belachelijk (doen ze belachelijk)

25. Indien ja, wat vonden je ouders hiervan (R)

- Ze vinden het OK
- Ze hebben het er moeilijk mee
- Ze vinden het niet OK.

26. Mag je lief bij jou thuis komen?

- Ja/Nee

27. Welke dingen heb je al ooit gedaan? (Checkbox)

- Gezoend (op de mond)?
- Getongzoend

- Het lichaam van je lief gestreeld
- Jezelf laten strelen
- Je geslachtsdelen laten strelen/gestreeld?
- Gemasturbeerd?
- Orale seks? (beffen, pijpen)

28. Heb je al eens geslachtsgemeenschap gehad?

- Ja (dan gaan ze naar vraag 29)
- Nee (dan springen ze volgende vragen over en gaan ze onmiddellijk naar vraag 31)

29. Indien ja, gebruikte je de eerste keer een voorbehoedsmiddel? (R)

- Ja (dan gaan ze naar de volgende vraag 30)
- Nee (dan gaan ze automatisch naar vraag 31)

30. Indien Ja, welk voorbehoedsmiddel gebruikte je? (R)

- De pil
- Een condoom
- De pil en condoom
- Ander

31. Praat je met je ouders over je liefdesleven? (R)

- Ja, ze weten echt alles van mij
- Ja, de meeste dingen vertel ik ze
- Nee, Ik vertel ze niet zoveel
- Nee, ik vertel ze helemaal niets

Varia

32. Wil je nog iets kwijt?

- tekstvak

2. Mail aan de directie van de scholen

Brussel, 10 maart 2008

Geachte Directie,

Met deze brief wil ik, Sara Telen, uw medewerking vragen aan mijn masterproef getiteld 'Kwantitatief onderzoek naar het internetgebruik bij tieners'. Dit onderzoek gebeurt in samenwerking met Sensoa (www.sensoa.be) en de Wetenschapswinkel en onder begeleiding van Prof. Dr. Telidja Klai. Dit onderzoek heeft tot doel door een online-enquête het gebruik van internet door tieners met betrekking tot het thema seksualiteit en relaties in kaart te brengen.

Om een representatief beeld te bereiken, hebben we minimaal 500 tieners nodig die de online-enquête willen invullen.

We hopen dat uw leerlingen tussen de 10 en 14 jaar de mogelijkheid krijgen om via een pc op school de online-enquête in te vullen. We gaan er vanuit dat niet elke tiener de mogelijkheid heeft om deze enquête binnen de huiselijke sfeer op te lossen.

Het oplossen zal een tijdsspanne van 10 minuten in beslag nemen. De enquête vindt u op onderstaande link:

<http://pehelp.vub.ac.be/internet/>

Uiteraard is zowel de anonimiteit van de persoon als deze van de school gegarandeerd.

Enkel dankzij uw hulp kan dit onderzoek tot een succes worden gebracht.

Indien u de resultaten van dit onderzoek wilt inkijken gelieve me dan een e-mail te sturen met uw gegevens.

Wij hopen op uw medewerking.

Met vriendelijke groeten,

Sara Telen

stelen@vub.ac.be

3. Lijst van figuren

Figuur 1: percentage jongeren met ervaring geslachtsgemeenschap. Bron: Maes & Vereecken (2002) in Sensoa (2005).....	9
Figuur 2: Leeftijd deelnemers	26
Figuur 3: Geslacht.....	27
Figuur 4: Geslacht in verhouding tot leeftijd	27

4. Lijst van tabellen

Tabel 1: Schematische weergave kwantitatief onderzoeksinstrument.....	25
Tabel 2: Gehanteerde statistische toetsen	26
Tabel 3: Inventarisaties van de internetactiviteiten.....	28
Tabel 4: Samenhang tussen het geslacht en de activiteiten op het internet.	29
Tabel 5: Samenhang tussen de leeftijd en de activiteiten op het internet.....	29
Tabel 6: Inventarisatie van de zoekbronnen	30
Tabel 7: Inventarisatie mogelijke thema's op een RSV site	31
Tabel 8: Samenhang tussen het geslacht en mogelijke thema's op een RSV site	31
Tabel 9: Samenhang tussen de leeftijd en mogelijke thema's op een RSV site	31
Tabel 10: Inventarisatie van huidige RSV bronnen.....	32
Tabel 11: Inventarisatie van gewenste RSV bronnen.....	32
Tabel 12: Inventarisatie van informatiebronnen rond RSV die jongeren op eigen initiatief raadplegen	33
Tabel 13: Inventarisatie van de redenen om de relatie niet aan de ouders te vertellen.....	33
Tabel 14: Inventarisatie van de seksuele activiteiten	34
Tabel 15: Samenhang tussen de leeftijd en de seksuele activiteiten.....	34